

LUNDS UNIVERSITET
Institutionen för lingvistik

Lexikalt semantiska förändringar hos adjektiv i den skånska dialekten

Anneli Nilsson

C-uppsats i allmän språkvetenskap
Maj 2000
Handledare: Merle Horne

LEXIKALT SEMANTISKA FÖRÄNDRINGAR I DEN SKÅNSKA DIALEKTEN

Anneli Nilsson

Abstrakt

Som i många andra dialekter och språkvarieteter har det vokabulär som är specifikt skånskt förändrats under årens lopp och det befaras att dialekten kommer att förändras för att bli mer lik rikssvenska. I föreliggande uppsats studeras betydelseutveckling hos adjektiv i den skånska dialekten. Omkring femtio ord har undersökts med avsikt att beskriva förändring av betydelse i förhållande till bland annat ålder. Valet av adjektiv gjordes med hänsyn till det faktum att betydelse hos denna ordgrupp i vissa avseenden kan anpassas och följa med tiden på ett annat sätt än ord ur andra ordklasser. Undersökningen visar att förändring i relation till betydelse har ägt rum under den tidsperiod som behandlas. Tidsomfånget är hundrafemtio år, med avstamp i 1800-talets mitt och med ändpunkt bland dagens skånska talare.

Studien är begränsad till sin art, med ett skånskt dialektlexikon från 1841 och fyra nu levande informanter i fokus. Ur ordlistan har adjektiv valts ut och deras nutida betydelse har studerats med hjälp av informanterna. Data uppvisar att olika semantiska förändringar ägt rum. Det förefinns fall då informanterna tillskriver ett ord olika betydelser, vilket är intressant med tanke på att de alla bor i samma lilla samhälle. Med avseende på begränsningen av studien, ger resultaten ändå en bild av hur det skånska lexikonet utvecklas. Det förekommer adjektiv som inte finns representerade i informanternas vokabulär men det förefaller också vara så att betydelse hos en del av orden anpassats till dagens språkbruk, medan andra finns kvar i den betydelse de tillskrevs på 1800-talet. Det är för övrigt inspirerande att notera en positivare attityd till den skånska dialekten hos de yngre informanterna.

Innehållsförteckning

1. Introduktion	3
1.1 Inledning	3
1.2 Syfte	3
1.3 Förväntade resultat	3
1.4 Bakgrundslitteratur och tidigare studier inom ämnet	4
1.4.1 Lexikal semantik	4
1.4.2 Kognitiv semantik	4
1.4.3 Historisk semantik	6
1.5 Definition av dialekt	6
1.6 Kortfattat om den skånska dialekten	7
1.7 Specifika frågeställningar	7
2. Metod	8
2.1 Typ av studie	8
2.2 Material	8
2.2.1 Ordlistor	8
2.2.2 Val av adjektiv	9
2.2.3 Informanter	10
2.2.4 Intervjuer	10
2.3 Min uppfattning av ordens betydelse	11
2.4 Procedur	12
2.5 Analysmetod	12
2.5.1 Jämförelse av betydelseutveckling	12
2.5.2 Relationsförhållande och terminologi	13
2.5.3 Problem i samband med tillämpning av relationsbegrepp	14
2.5.4 Alternativa betydelseskalar: <i>Förstärkning – försvagning</i> <i>Skala från abstrakt till konkret</i> <i>Allmän modell för betydelseförändring</i> <i>Tillämpning av modellen</i>	14
2.5.5 Gruppindelning	18
3. Analys och resultat	19
3.1 Betydelseutveckling	19
3.2 Förändring i relation till gruppindelning	20
3.3 Utvecklingen i stort	23
4. Sammanfattning av resultaten och diskussion	25
4.1 Fördelning av ord	25
4.2 Intressanta mönster i utvecklingen	26
4.3 Vad visar studien?	26
4.4 Felkällor och nyttan med denna undersökning	27
4.5 Allmänna reaktioner	28
4.6 Framtida undersökningar	28
Litteraturförteckning	30
Appendix: Ord samlade i respektive grupper med analys av förändringen. I-XVI.	

1. Introduktion

1.1 Inledning

Olika regionala varieteter av språk, så kallade dialekter, är ett vanligt fenomen bland världens språk. I Sverige är den sydligaste av de svenska dialekterna den skånska dialekten, ofta uppfattad som en blandning av svenska och danska (något som gäller även andra sydsvenska dialekter vilka varit under inflytande av det danska språket då de var danska provinser). I likhet med flertalet andra dialekter befaras även den skånska dialekten befinna sig i en mindre gynnsam situation, där en dragning mot den svenska riksnormen (Mälardalssvenska) tros kunna leda till en utjämning och försvagning av dialektens karakteristika. Det är för alla varianter av språk oundvikligt med utveckling men det folk i allmänhet räds är att den skånska dialektens särdrag ska försvinna till förmån för en mer rikssvensk variant.

Det finns diverse föreställningar om huruvida den skånska dialekten (i likhet med andra dialekter och varieteter av skilda slag) kommer att bevaras och i vilken grad. I egenskap av talare av skånska är min förhoppning att dialekten bevaras inte bara i sin ljudmässiga form utan också att det speciella skånska ordförrådet, eller åtminstone delar därav, har en framtid. Det krävs, tror jag, att framförallt talare tillhörande den skånska talgemenskapen, uppskattar sin dialekt och ser den som värd att bevara. Detta är idag inte självklart. Våra dialekter är en tillgång som ger oss ledtrådar om såväl hemvist som historiska förändringar.

1.2 Syfte

Syftet med föreliggande uppsats är att försöka ge en bild av hur delar av det skånska lexikonet har förändrats sedan mitten av 1800-talet. En beskrivning av utvecklingen på det lexikalt semantiska planet kan beskriva hur den aktuella situationen ser ut, det vill säga ge en antydning om huruvida den skånska dialekten är på tillbakagång eller inte, genom att visa hur förändringar i det speciella skånska ordförrådet ser ut. Studien är begränsad till sin art och resultaten kan inte sägas gälla för den skånska dialekten som helhet utan bör istället ses som ett försök att visa på hur man kan utföra en undersökning av detta slag. Målet är att försöka beskriva betydelseförändring hos ett antal ord för att därigenom få en bild av hur det skånska vokabuläret utvecklats och på så sätt kunna dra slutsatser om dess framtida möjligheter. Det bör uppmärksammas att det i dialektvarieteteten i fortsättningen kommer att benämnas skånska men att detta inte på något sätt utesluter det faktum att orden som studeras kan förekomma i övriga (kanske framförallt sydsvenska) dialekter.

1.3 Förväntade resultat

Med utgångspunkt i mitt eget lexikon och med den erfarenhet som jag har av den skånska dialekten, förväntar jag mig finna en gillande attityd hos främst de yngre informanterna, vilka jag hoppas visar uppskattning för sin dialekt. I anslutning till detta förväntar jag mig en positiv utveckling av det skånska ordförrådet, med ord som anpassats till dagens levnadsförhållanden. Troligtvis finner vi en utveckling av betydelser hos ord med gamla anor. Förväntat är att orden från 1800-talets mitt i stor utsträckning lever kvar i dagens språkbruk men att betydelsen i vissa fall förändrats som en följd av förnyade livsvillkor och tillämpningsområden.

1.4 Bakgrundslitteratur och tidigare studier inom ämnet

Antalet studier som gjorts inom ramen för lexikal semantik beträffande det skånska ordförrådet är inte många. Det finns en större mängd undersökningar och material rörande dialektens fonetiska och fonologiska korrelat (se bland annat Hansson *Fonematiska studier i skånska dialekter* och *Studier i skånsk fonemgeografi och fonemhistoria* 1969, liksom Areskoug *Studier över sydöstsånska folkmål* 1957), men mera sällsynt är studier av lexikal karaktär. Nämnas kan att en rad mer eller mindre kommersiella ordböcker med översättning från respektive till skånska finns, men dessa tillhandahåller inte sällan ord från olika tidsperioder. Det återfinns bland litteraturen flertalet skrifter som behandlar speciella ortnamn (se till exempel Axel Falkman *Ortnamnen i Skåne* 1877), vilket förvisso är intressant men som inte är relevant vid arbete med föreliggande studie.

Undersökningar gällande lexikala förändringar med semantisk inriktning förekommer i riklig mängd, ofta med en kognitiv aspekt på betydelseförändring. Dessa undersökningar behandlar vanligtvis ord ur öppna ordklasser såsom substantiv och verb, mera sällan ägnas adjektiv någon större uppmärksamhet.

1.4.1 Lexikal semantik

S. Malmgren (1990) beskriver vilka olika områden lexikal semantik kan beröra, såsom studier över enskilda ord, ordförståelseundersökningar, ordfältsundersökningar, samt mer övergripande undersökningar av ett språks ordförråds struktur (eller större delar därav). Det finns flera studier med anknytning till semantik och lexikologi. Den semantiska aspekten är av yttersta vikt vid en lexikal undersökning, då semantik är det område inom lingvistik som fokuserar på betydelsen hos ett ord. Lexikal semantik har sin början i att man känner igen ett ord som en association mellan ett lexikaliserat koncept och ett yttrande som spelar en syntaktisk roll (Miller & Fellbaum 1991). Saeed (1997) ger beskrivningen att lexikal semantik är den semantik, betydelselära, som anknyter till de lexikala enheterna, orden. I lexikal semantik, som är ett av de underordnade fälten till semantik, är det **ordens** betydelse som är av intresse, liksom relationer mellan dessa betydelser. Man bör dock vara medveten om att det ofta kan vara svårt att skilja det enskilda ordet från såväl den lingvistiska som den övriga kontexten. Det är i många fall denna kontext som kan ge upphov till kreativa inslag och som kan bidra till semantisk förändring. Saeed skiljer ut tre sätt att närma sig semantik, tre olika teorier med differentierade synsätt: den formella semantiken (1) som genom att förstärka teorier om denotation (‘utpekande’) vill kunna förklara karakteristika hos de olika lingvistiska kategorierna i förhållande till mentala förmågor. Den konceptuella semantiken (2) (från *conceptual* som betyder ungefär ‘begreppsmässig’) vilken bland andra Jakendoff har ägnat sig åt, är ett mer symboliskt betraktelsesätt där arbetet med betydelsekomponenter utgör en viktig del. Det är emellertid den kognitiva semantiken (3) som i anslutning till denna studie erbjuder den mest intressanta aspekten på lexikal semantik. Den kognitiva semantiken ser språket som en av de kognitiva förmågorna.

1.4.2 Kognitiv semantik

Vid analys av lexikon finns inom den kognitiva semantiken två huvudsakliga utgångspunkter: ‘semasiologi’ respektive ‘onomasiologi’ (Dirven & Verspoor 1998). Den semasiologiska aspekten beskriver ordförråd, polysemi och relationer mellan olika betydelser medan den

onomasiologiska aspekten tar sin startpunkt i betydelsen, den semantiska innebörden, (inte i ordformen) och rör sig sedan in mot de uttryck som kan användas för att referera till detta. Inom den sistnämnda genren utgör synonymer, antonymer och lexikala fält viktiga områden (Geeraerts, Grondelaers & Bakema 1994). Semasiologin fokuserar på förändring hos enskilda ord genom att utgå från ordformen och beskriva vilken betydelse formen har. Att skilja på kognitiv semantik så här ger emellertid inte en rättvisande bild av det mänskliga sättet att processa språk, utan är två förhållningssätt vid studiet av relationer mellan ord och ords betydelser. Föreliggande studie kommer att ha ett semasiologiskt perspektiv, med utgångspunkt i speciella ordformer.

Inom ramen för kognitiv semantik finns modeller som försöker ge en bild av hur vi förstår och behandlar olika begrepp. Modellerna är, som tidigare nämnts, gärna tillämpade på substantiv och verb, men det finns också studier som beskriver prepositioner och ord ur andra kategorier. M. Johnson (1987) förklarar bland annat prepositioner och förflyttningsverb genom att tillämpa 'image schemas', medan G. Fauconnier (1985 och 1994) använder sig av mentala rum för att beskriva hur språkanvändare tillskriver referens (se Saeed 1997 för vidare diskussion om detta).

Vad gäller substantiv och verb förklaras dessa i en stor del av litteraturen med hjälp av relationsbegrepp. Det traditionella sättet att beskriva betydelseförändringar i dessa grupper är att nyttja termer inom relationsteorin, såsom generalisering, specialisering, figurativ användning (metafor), semantiskt skifte med flera. Det finns å andra sidan alternativa förklaringsätt, om vilka bland andra Ungerer & Schmid (1996) och Geeraerts, Grondelaers & Bakema (1994) skrivit. De tillämpar tanken om en prototypisk referent för att förklara betydelse och betydelseförändring. Teorin brukar särdragsformer för att visa betydelse hos ord och beskriver förändring av betydelse som ett framhävande eller undertryckande av vissa särdrag.

Bland de mer traditionella utgångspunkterna hittar vi teorin om semantiska relationer eller länkar mellan ord. I Dirven & Verspoor (1998) finner vi att ords betydelser är länkade till varandra systematiskt genom ett antal kognitiva processer. Här sägs fyra olika sådana processer göra det möjligt för oss att fokusera på en eller flera delar i en kategori, nämligen metonymi, metafor, generalisering och specialisering. Metonymi är enligt författarna ett närhetsförhållande, medan metafor beskriver likhet, och generalisering jämte specialisering är hierarkiskt ordnade. Länkarna ger olika möjligheter vid tolkning av polysemiska ord. 'Polysemi' är ett centralt begrepp som åsyftar fenomenet att ett ord kan ha flera betydelser. Likheter i form och funktion leder ofta till en liknande benämning. (Ordet kommer från grekiskans *poly* 'många' och *sema* 'betydelse, tecken'.) Polysemiska ords betydelser bildar betydelsekluster som är relaterade sinsemellan via ovan nämnda länkar. Betydelserna kan vara begreppsmässigt eller historiskt länkade (Fromkin & Rodman 1974-1998).

Miller & Fellbaum (1991) skriver om en modell som representerar det mentala minnet. Modellen är ett försök att titta på större delar av lexikonet än vad flertalet andra psykologiska studier gör. Ofta är studier inom ämnet utförda på mindre ordmängder, gärna ur klassen substantiv som beskriver konkreta föremål. Författarna berör problem som representation av betydelse och omfång. Att presentera betydelse hos ett ord är i sig ett problem som aktualiseras vid alla undersökningar. Vid nyttjande av en differentiell teori, som min uppsats kan sägas ha sin grund i, antas det att språkanvändaren redan har koncept och att betydelser kan representeras med vilka symboler som helst som gör det möjligt att skilja betydelserna åt. Om att dela upp betydelser hos verb skriver författarna att detta inte är

lönande, då en betydelse som delats upp i ”icke-verbiska” komponenter inte bidrar till förståelse av semantiska relationer mellan orden. Detta kan likaså troligtvis vara fallet för ord ur andra ordklasser. Det kan alltså räcka med en synonym (eller närstående synonym) för att beskriva ett ords betydelse. Det mentala lexikonet är organiserat med hjälp av semantiska relationer mellan betydelser, vilka bildar ett komplext nätverk. Miller & Fellbaum konstaterar efter att ha gått igenom de olika ordklasserna och försökt beskriva representation av betydelse samt betydelselänkar hos dessa, att för ord ur olika syntaktiska kategorier krävs olika relationsstrukturer för att förklara betydelselänkar. Deras förhoppning är att studier inom ämnet (gärna av större storlek) kan bidra till att skapa en användbar del för beskrivning av semantisk struktur i det lexikala minnet.

1.4.3 Historisk semantik

Det görs sedan länge en uppdelning mellan synkronisk och diakronisk lingvistik. Termerna kommer till en början från Ferdinand de Saussure (Saaed 1997), som menade att det synkroniska synsättet kan jämföras med en ”frysning” av språket och tillåter att man bortser från historisk förändring. Synkronisk lingvistik är studiet av speciella språkstadier vid olika tillfällen, medan diakroni är studiet av lingvistisk förändring eller lingvistisk historia. (Lass 1997). Den diakroniska aspekten är med andra ord ett historiskt perspektiv på språk och språkutveckling.

Studier inom ramen för historisk semantik sträcker sig inte sällan över en lång tidsperiod. Flertalet undersökningar är försök att rekonstruera språk (ljudmässigt samt lexikalt) och för många är målet att nå fram till resultat som kan bidra till återgivning av ett protospråk (≈urspråk). Historisk semantik erbjuder inte en för denna studie passande infallsvinkel, då föreliggande undersökning inriktar sig på en kortare tidsperiod om cirka hundrafemtio år.

1.5 Definition av dialekt

Det är relevant att ge en inblick i de problem som aktualiseras vid försök till definition av dialekt. Dialekter är något som uppstår då det föreligger en geografisk (eller social) separation som leder till olikheter i tal. Olikheter tenderar öka och förstärkas om isoleringen är stor. Det finns ett antal kriterier för att skilja en dialekt från ett språk som i de flesta fall kan nyttjas utan problem. Vanligtvis tillämpas följande kriterier:

- dialekter tillhör samma språk och talarna av två olika dialekter förstår därför varandra
- talare av olika språk förstår inte varandra och dessa språkliga varieteter kallas av denna anledning inte dialekter.

Trots att dessa kriterier tycks enkla och klara uppstår problem då det i många fall finns en indelning av språk och dialekter som ser annorlunda ut i verkligheten. Danska, norska och svenska är tre språk som är inbördes förståeliga. Dessa anses emellertid inte vara olika dialekter av ett och samma språk utan är tre självständiga språk. Precis som i andra liknande fall har detta sin grund i bland annat politiska intressen. Danmark, Norge och Sverige är tre olika länder och har därmed tre olika språk.

Förklaringen till att svenska är ett språk och att skånska enbart är en dialekt är delvis den att svenska tidigt blev nedtecknat och brukat som skriftspråk. Översättning av prestigefyllda

texter, däribland Bibeln, som på 1500-talet översattes till en variant av svenska med spår av den talstil som var rådande i Mälardalens provinser (men inte till skånska), kom att bli avgörande. Både svenska och skånska var vernakulära talstilar i Norden, men det visade sig vara endast den varietet som nyttjats vid översättning som senare kom att tilldelas språkstatus. Skånskan, som inte nyttjats för översättning, behöll sin status som vernakulär stil och kallas idag för dialekt (Hovdhaugen *et al.* 2000).

1.6 Kortfattat om den skånska dialekten

Skånska kallas den dialekt som talas i Sveriges sydligaste landskap Skåne. Skåne har lite mer än 1 miljon invånare (1998). Landskapet har tidigare tillhört Danmark och har av denna anledning historiska band till detta land, vilket är märkbart i det talade språket liksom i övrigt kulturliv. Skåne tillhörde Danmark fram till 1658 då det erövrades av Sverige. Präglingen har sedan dess av naturliga skäl till största delen varit svensk. Likväl omnämns skånska som varande en av de östdanska dialekterna i Niels-Åge Nielsens *Dansk dialektantologi i Østdansk og Øsmål* (1978). Idag anses skånska av de flesta vara en svensk dialekt med danska drag.

1.7 Specifika frågeställningar

Målet med undersökningen är att kunna besvara följande frågeställningar:

- Har förändring av betydelse skett hos ord i den skånska dialekten sedan 1800-talet? Hur ser denna ut?
- Återfinns de ord som fanns i dialekten under 1800-talet i dagens skånska eller har de "försvunnit"?
- Kan vi utifrån resultaten dra några slutsatser om skånskans framtid? Vilka faktorer är det som eventuellt talar för en positiv utveckling av dialekten på det lexikala planet?

Syftet med uppsatsen är att exemplifiera ett möjligt sätt att undersöka förändringar på det lexikala planet i den skånska dialekten samt att beskriva betydelseutveckling för ett antal ord i dialekten för att försöka dra paralleller mellan utvecklingen som har skett och den utveckling som väntar. Förhoppningen är att resultaten i viss grad ska kunna bidra med information om dialektens framtid.

2. Metod

2.1 Typ av studie

Föreliggande studie har karaktären av en fallstudie. Undersökningen är liten till sitt omfång och förlitar sig på fyra informanter samt två ordböcker. Studien är begränsad och resultaten kan inte sägas vara representativa för hela Skåne eller den skånska dialekten. Det är emellertid av intresse att genomföra en undersökning av detta slag, då det kan ge värdefull information om hur liknande studier med större omfång skulle kunna utföras och huruvida detta vore lönande.

2.2 Material

För att kunna möjliggöra en jämförande undersökning av ords betydelse vid olika tillfällen krävs representationer av betydelsen för de aktuella orden från dessa tider. Att få tillgång till den betydelse orden tillskrivs idag är inte så komplicerat, då det finns nästan en miljon människor i Skåne och en stor del av dessa torde vara skånsktalande. Det kan vara lite svårare att tillgodose det behov som finns att få vetskap om betydelsen som den tedde sig för lite mer än hundrafemtio år sen. För enkelhetens skull har vi låtit två ordböcker representera det skånska lexikon som var levande under 1800-talets första hälft. Dagens språkbruk företräds av ett litet antal talare ur den skånska talgemenskapen.

2.2.1 Ordlistor

Som representanter för ordförrådet i den skånska dialekten som talades i början av 1800-talet står två ordböcker. Det är i huvudsak en av dem som nyttjas, medan den andra utgör en extra informationskälla. I många fall finns paralleller mellan de båda men det förekommer intressanta olikheter med kopplingar till dagens språkbruk. Att nyttja ordlistor för att få fram en bild av dåtidens betydelse kan vara något riskfyllt eftersom vi egentligen inte vet något om det skrivna material som tillhandahålls, då stavning representerar något som inte alltid är vad man kan förvänta sig. En och samma symbol kan t ex illustrera olika ljud, såsom **kaka** och **käke**. Problem kan uppstå när senare generationer försöker läsa texter skrivna längre bak i tiden med hjälp av sin egen tids referensramar (Lass 1997). Problem föreligger på liknande sätt med framförallt prosodiska företeelser, men detta är ett problem som inte berörs i denna studie. I övrigt kan det föreligga en osäkerhet rent semantiskt. Det är omöjligt att veta vilka semantiska värden de förklarande orden i ordböckerna verkligen tillskrevs. Vi får utgå från de värden orden tillskrivs idag.

Viktigast av de två ordböckerna är ett skånskt dialektlexikon från mitten av 1800-talet. Dialektlexikonet ingår i en bok författad av H. P. Klinghammer med titeln *Minnen från åren 1829-1839*. Lexikonet är upptecknat av författaren själv och innehåller knappt 1800 uppslagsord från A till Ö. Ordboken ger en svag antydning om uttal av orden men anger orden enbart med hjälp av ortografiska symboler.

För att komplettera ovan presenterade lexikon har ytterligare en ordbok konsulterats. Boken är ett svenskt dialektlexikon från 1800-talet innehållande ord från olika svenska dialekter. Författare är Johan Ernst Rietz och titeln *Ordbok öfver Svenska Allmoge-språket*. Boken är

utgiven 1867. Det som möjliggör användandet av detta svenska dialektlexikon är att det i många fall finns noggranna beskrivningar om ordens härkomst. Inte sällan finns anmärkning om i vilket härad ordet nyttjas, utöver landskapsplacering. På så sätt är ord som uppmärksammas i Ingelstads härad i Skåne (dit arbetet med ordens nutida betydelse förlagts i befintliga studie) märkta (*Ing*) (för Ingelstads härad) samt (*Sk*) (för Skåne). Det bör uppmärksammas att ordboken i en ansenlig mängd fall refererar till Klinghammers skånska dialektlexikon, vilket bidrar till en stor överensstämmelse mellan de båda lexikonerna. Å andra sidan förekommer flertalet avvikelser vilka kan utgöra intressanta bidrag vid jämförelse med dagens betydelse. Det finns därmed anledning att se ordboken som en extra referens. De båda ordböckerna ger tillsammans en relativt enhetlig bild av den skånska som talades på 1800-talet, men endast ett urval av orden finns med i denna studie.

2.2.2 Val av adjektiv

Klinghammers ordlista, som utgör basen för undersökningen, består av 1176 ord ur olika ordklasser. Knappt tvåhundra av dessa tillhör kategorin adjektiv. Aktuella studie fokuserar på betydelseutvecklingen hos denna grupp.

Adjektivgruppen företräder en av de öppna ordklasserna. (Öppen kallas en ordklass om den kan utökas med nya ord. Substantiv och verb tillhör också denna klass.) Adjektiv beskriver i flertalet fall sitt huvudord, men har i sig en betydelsekärna som inte är beroende av detta huvudord. Miller & Fellbaum (1991) skriver emellertid att man kan anta att betydelsen hos substantivet (adjektivets huvudord) inkluderar information om det antagna värdet i attributet (adjektivet) och att adjektivet enbart förändrar detta värde. Dock antas det att detta interagerande adjektiv och substantiv emellan inte är förlagrat utan att detta behandlas först när det finns ett behov för det, med andra ord, *on-line* (Miller & Fellbaum 1991).

Anpassningsgraden hos adjektiv är stor. Förändring kan bero på t ex sociala eller kulturella skiften. Substantiv och verb är likaså anpassningsbara, men i mer begränsad form. Ofta finns en mer direkt förankring till en speciell domän och en speciell tid, vilket försvårar anpassning av ord ur klasserna substantiv och verb. En mängd substantiv tappades bort i samband med de nya förhållandena som aktualiserats inom jordbruket under de senaste hundra åren. Nämnas kan ordet *bagrea*, enligt Klinghammers ordbok 'bakaxel på en vagn, med tillbehör', ett ord som troligtvis inte är vanligt idag. Ett adjektiv kan på ett helt annat sätt förnyas och följa med förändringar i tiden genom att tillämpas på nya områden (dvs huvudorden förändras medan adjektiven lever kvar). Anpassningen kan ske i större eller mindre steg.

Flera av adjektiven som finns med i undersökningen är, åtminstone i sin ursprungliga form (dvs i ordböckerna), relaterade till känslor och/eller aspekter av känslolivet, dvs mentala adjektiv. I övrigt förekommer bland annat ord med anknytning till mänskliga egenskaper. En del av orden faller på något sätt utanför den direkt mentala ramen men kan ändå sägas vara inre egenskaper eller tillstånd. Femtiotvå adjektiv finns representerade i studien.

Föreliggande studie kommer att diskutera olika grupper av adjektiven indelade efter vissa kriterier. Av utrymmesskäl kommer ett fåtal av orden exemplifiera sin grupp. Ord som inte känns igen av informanterna antas vara strukna ur deras personliga vokabulär, men det görs inte anspråk på att de kan vara försvunna ur den skånska dialekten som helhet.

2.2.3 Informanter

I syfte att få information om vilken betydelse de relevanta orden förknippas med idag har jag tagit hjälp av fyra informanter i olika åldrar. Informanterna är alla män på grund av det faktum att denna grupp anses vara mest benägna att vidhålla sin dialekt. Två ålderskategorier finns representerade, en yngre och en äldre. De yngre männen är mellan 25 och 35 år gamla, de äldre männen är mellan 70 och 75 år gamla. Det är av mycket stor vikt att ha två ålderskategorier representerade i studien då vi förväntar oss uppenbara skillnader i uppfattningen av ordens betydelse i korrelation till ålder. Detta kan ge ledtrådar om i vilken riktning betydelseutvecklingen gått och dessutom ges en länk mellan dagens unga och ordlistan, måhända inte helt i enlighet med tiden.

Informanterna är födda och uppvuxna i Hagestad i Löderup, nära beläget den sydsvenska kusten cirka två mil från Ystad. Löderup, som ligger i Ingelstads härad, är en relativt liten ort som uppskattas ha lite mindre än tusen invånare (953 personer år 1997). Fördelarna med att låta personer från en mindre ort ingå i undersökningen är att det ofta är så att dialektalt språkbruk utvecklas och bevaras lättare på mindre orter än i större städer, där flödet av dialektalt och språkligt differentierade människor är stort. Val av ort föll på Löderup av främst två anledningar: informanterna har tidigare medverkat i Swedia-projektet ('De svenska dialekternas fonetik och fonologi år 2000'), något som troligtvis motiverar en viss grad av personligt intresse för den egna dialekten. Swedia-projektet (www.swedia.nu) är ett projekt med inriktning på de svenska dialekternas fonetik och fonologi. Som en andra anledning att tilläggas är att jag tillbringat mycket tid i Löderup och på Österlen i övrigt, vilket gör att denna variant av skånska sedan tidigare är bekant för mig.

2.2.4 Intervjuer

Med avsikten att elicitera de betydelser som informanterna tillskriver de aktuella orden intervjuades informanterna. Intervjuerna skedde i hemmet för att få en avslappnad och naturlig intervjusituation. Blott för att utgöra ett anteckningsstöd spelades intervjuerna in med en liten bandspelare av typen Walkman. Intervjuerna genomfördes fristående och informanterna var omedvetna om varandra.

Ordbetydelserna extraherades via en enkel fråga där ordet från ordlistan gavs och informanten ombads förklara ordets betydelse. Ambitionen var att undvika att styra informanterna så förklaringar tilläts vara precis som de var. I de fall där informanternas uppfattning om ordet var olik min egen avhandlades detta först i efterhand. I flera situationer fick jag bekräftat att min användning av ordet inte stämde med deras vokabulär. Detta ger tecken på att de var övertygade om den betydelse som de tillskrev ordet.

Samtal med informanter kan försvåras av intervjusituationen i sig, men också språkliga och kulturella samt sociala faktorer kan påverka i negativ riktning. Jag hade fördelen att kunna kommunicera med informanterna på skånska, på en dialekt som förmodligen ligger nära deras. Intervjuerna flöt bra och det förekom flera spontana inslag. Min uppfattning är att materialet som erhållits vid intervjuerna är tillförlitligt och uttömmande. Mitt försök att hålla frågorna på en enkel och rättfram nivå har lett till utförliga förklaringar och inringande av betydelsen. Det är långtifrån självklart hur detaljerat betydelse ska beskrivas vid arbete med detta (se bland annat Viberg 1992). Jag har valt att inte arbeta med särdrag och komponenter

då det i många fall kan vara svårt att tillskriva speciella särdrag som korrelerar med särdragsteorin, speciellt utan att ha erfarenhet av denna. Det skulle uppstå problem med detta inte bara vid intervjuerna utan också vid arbetet med ordböckerna, då jag inte anser mig kunna dra slutsatser om vilka särdrag eller komponenter som orden representerar med hjälp av ordlistans beskrivning. Främst av denna anledning skulle särdrag inte kunna tillämpas på ett tillförlitligt sätt vid jämförelse mellan gamla och nya betydelser, något som har hög prioritet.

2.3 Min uppfattning av ordens betydelse

En strävan efter att ge perspektiv på den mångfald som råder inom den skånska dialekten är orsaken till att jag vill ge en kort skildring av hur min uppfattning av ordens betydelse skiljer sig från informanternas. Redan vid ett tidigt stadie upptäcktes det att en viss mängd av orden tillskrivs olika betydelse av informanter och undersökare. Det finns ingen betydelse som kan sägas vara rätt eller fel. Det är snarare så att betydelser är individuella uppfattningar som gärna korrelerar i de fall individerna kommer från samma geografiska område. När betydelser förändras i relation till geografiska avstånd vet vi inte med hjälp från denna studie. Det är emellertid så att olikheter förekommer informanter och undersökare emellan och att en kort redogörelse om denna olikhet därför kan betraktas som betydelsefull. Det åskådliggör den variation som existerar inom den skånska dialekten och ger en bild av hur lokala ords betydelser verkligen kan vara.

I egenskap av undersökare bör det i detta sammanhang påpekas att jag är född och uppvuxen i en ort belägen knappt två mil från den ort i vilken informanterna är bosatta. Vad gäller olikheter i uppfattningen av betydelse är denna ofta inte så stor, men nämnvärd. Det förefaller vara jämförelsevis ganska små skillnader, vilket är förväntat i association med det faktum att informanter och undersökare är uppväxta på orter som ligger relativt nära varandra.

Olikheterna illustreras här med ett exempel tagit från Klinghammers ordbok. Ordet *skali*, idag *skal* är ett adjektiv (dvs inte enbart det substantiv, **skal**, i vilken form ordet förekommer på svenska!) som av de äldre informanterna tillskrivs betydelsen `sådan är en person som stjäler småsaker men som i övrigt är trevlig´. Informanterna ur den yngre åldersgruppen uppfattar ordet som `rolig, småknäpp´ (om person eller händelse). I undersökarens lexikon finns ordet *skal* i betydelsen `konstig, märklig, underlig´ (om person eller händelse) utan relation till något positivt. Vi finner därmed en skiljaktighet inte bara ålderskategorierna emellan utan också mellan informanter och undersökare. Undersökaren ser inga positiva drag i att vara skal, men informanterna ser både positiva och negativa drag i ordets betydelse. Det föreligger en viss avvikelse i uppfattning av betydelse.

Ett annat fall av vikt är då någon av åldersgruppernas uppfattning relaterar till undersökarens. Ordet *sum*, enligt de yngre informanterna `trött, slö, passiv´ (rent fysiskt), uppvisar ett sådant mönster. De äldre informanterna beskriver *sum* som `trött, slö och passiv´ (rent fysiskt) men också `liknöjd och hängig´ (rent själsligt). Den senare åldersgruppens betydelse är helt i samstämmighet med den betydelse undersökaren tillskriver ordet. Att upptäcka en skillnad av detta slag informanter och undersökare emellan är intressant och ger information om att förändring av ett ords betydelse sker vid olika tillfällen och i olika takt i olika talgemenskaper. Det ger också en antydning om att resultaten vid en större studie med beröringspunkter i flera delar av Skåne eventuellt skulle se annorlunda ut.

2.4 Procedur

Det första steget i undersökningen är att från ett gammalt skånskt dialektlexikon välja ut de ord vilkas betydelse förr och nu ska jämföras. Därefter följer arbetet med att få information om den betydelse ordet tillskrivs idag. Detta ligger till grund för en jämförelse mellan betydelser, vilket är en central del i undersökningen. Med hjälp av de resultat som erhålls vid jämförelse betydelser och grupper emellan kan vi förhoppningsvis få en god bild av hur en variant av den skånska dialekten förändrats under de senaste hundrafemtio åren.

2.5 Analysmetod

Uppsatsens huvudsakliga syfte är att beskriva utveckling av betydelser hos ett antal ord för att därigenom få information om den skånska dialekten på en lexikal nivå tycks vara på väg att försvinna eller om den kan sägas vara en blandning av gamla ord och nya betydelser. Att beskriva denna utveckling är ett försök att kartlägga hur ords betydelser förändras över en kortare tidsperiod. För att kunna genomföra en jämförande undersökning krävs en ändamålsenlig modell.

Att jämföra olika betydelser av ett ord är att titta på betydelsevariation. I denna studie ses den gamla och den nya betydelsen utgöra två jämställda betydelser som antas ha en relation sinsemellan. Relationen bör finnas eftersom ordet finns kvar och det enbart är dess betydelse som ändrats. Relationer mellan ords olika betydelser finns beskrivna bland annat i litteratur rörande kognitiv semantik (se också 1.4).

2.5.1 Jämförelse av betydelseutveckling

Den absoluta kärnan av uppsatsen ligger i att beskriva, för att därigenom kunna jämföra, betydelseutveckling hos ett antal adjektiv i den skånska dialekten. Granskning av betydelser hos de förefintliga adjektiven vid två olika tillfällen (med mindre än tvåhundra års mellanrum) ger en eller flera betydelser att jämföra. Därefter blir det aktuellt att försöka förklara vad som håller samman de olika betydelserna för ett och samma ord, något som görs genom att anta att det finns en relation mellan den betydelse som ordet tillskrevs på 1800-talet och den betydelse som ordet av informanterna uppfattas ha idag. De två tidstillfällena är mitten av 1800-talet, (vilket representeras av två ordböcker) och cirka hundrafemtio år senare, idag (med intervjuer av informanter gjorda hösten 1999). Betydelseutvecklingen i sig hos de olika adjektiven kommer att beskrivas och förklaras men inte jämföras sinsemellan. Aktuellt är däremot att se vad betydelseutvecklingen lett till i stort och vilka olika stadier i betydelseutvecklingen som förekommer idag. Samtidigt kommer en gruppindelning ge en god översikt av hur betydelseutvecklingen ser ut i de olika ålderskategorierna. Betydelserna som uppges av ordböcker respektive informanter kommer att granskas och jämföras för att se hur betydelsen av ett ord förändrats och på vilket sätt. Detta ger oss en bild av hur orden såg ut på mitten av förra seklet, hur de ser ut idag och huruvida orden överhuvudtaget förekommer i dagens skånska språkbruk. Vidare kan vi se hur många av orden som förändrats och hur många av dem som förekommer i samma (eller snarlika) betydelse idag. Det ges en mindre detaljerad bild av betydelseutvecklingen för adjektiven i uppsatsen, då huvudsyftet är att se på resultaten av denna betydelseutveckling. För utförligare information om hur de enskilda orden analyserats, se Appendix.

2.5.2 Relationsförhållande och terminologi

Olika betydelser hos ord förekommer om ordet är flertydigt. De olika betydelserna bildar en samling av betydelser som är relaterade via olika länkar (Dirven & Verspoor 1998). Dessa länkar beskriver hur relationen mellan en viss grundläggande betydelse och en annan betydelse är beskaffad. Inom den kognitiva semantiken finns ett antal centrala relationer som återkommer i litteratur av olika slag med inriktning på att beskriva relationer mellan polysemiska ord. Dessa begrepp är `metafor`, `metonym`, `generalisering` samt `specialisering`. Termerna tillskrivs i stora drag samma relationer i olika litteratur men en viss grad av differentiering och noggrannhet förekommer, speciellt i anslutning till begreppen metafor och metonym. Efter att ha läst för ändamålet relevant litteratur har ett försök till enande av beskrivning gjorts. Beskrivningen låter inte påskina att uppfattningen av termerna såsom de beskrivs här är riktig eller allmänt accepterad.

Som en grundläggande semantisk relation finns `synonymen`. Denna behövs för att på ett enkelt sätt definiera och förklara betydelse av ett ord (Miller & Fellbaum 1991). Synonyma är två ord om de betyder samma sak eller åtminstone nästan samma sak. Polysemi kan på sätt och vis sägas vara en motpol till synonymi - ett ord används för att beskriva olika saker. Relationer finns mellan de olika betydelserna, som korrelerar med samma ord. (Vid synonym finns olika ord med samma betydelse och det är då orden som har en relation.) Generalisering beskriver en relation då betydelsen breddats för att gälla mer generellt. Specialisering är det motsatta förhållandet. Betydelsen har smalnats av och en fokusering på ett mindre antal karaktärsdrag hos referenten blir aktuell. I fallet med metafor uppfattar jag det som en överföring från ett mer konkret plan till ett mer abstrakt plan av vissa basdelar hos referenten, grundat på en upplevd likhet. Metonym anses i vissa fall utgöra en undergruppering till metafor (se till exempel Hock 1986) och ses vid andra tillfällen likställt metafor i status (se till exempel Dirven & Verspoor 1998). Metonym karaktäriseras av att det sker en direkt överföring av vissa drag hos referenten, till skillnad från metafor, där det endast finns en likhet mellan referenterna.

Inom ramen för historisk lingvistik återfinns relationsbegreppen tillsammans med ytterligare termer. Dessa två är `meliorization` och `pejorization` som beskriver att det som förknippas med ett ord blir mer positivt (meliorization) eller negativt (pejorization). Detta har sitt sammanhang i en historisk utveckling av ett ords betydelse som ofta sammankopplas med social utveckling. Det aktuella ordet är till sin form likadant men associeras med en mer positiv alternativt negativ referent (se bland annat Hock 1986).

Vad gäller adjektiv ses de i kognitiva sammanhang ofta som den grupp av ord vars basrelation är antonymi, vilket kan beläggas i ordassociationstester. Antonymiförhållandet beskriver motsatta betydelser, till exempel att *kall* är motsatt *varm*. Det finns dock en stor andel adjektiv som inte har någon direkt antonym (Miller & Fellbaum 1991). Intressant att notera är också det faktum att adjektiv inte ses som självständiga enheter utan som modifierare till substantiv. Adjektivet har möjlighet att välja ut sitt huvudord (substantivet) och man säger att adjektivet varierar i tillämpning. Då föreliggande studie koncentrerar sig på ord ur gruppen adjektiv och med en äldre ordbok som källa uppstår det problem med att tillämpa detta synsätt, då det i ytterst få fall ges en beskrivning av de särdrag som referenten besitter. Det enda som ges är den grundbetydelse som adjektivet har och ofta framgår tillämpningen av ordet i denna. Vid fall där det föreligger en betydelseförändring kopplad till val av referent kommer detta att förklaras med hjälp av en `pointer` (Miller & Fellbaum 1991) utan närmare fördjupning. En

‘pointer’, en pekare är den pekare som knyter adjektivet till sitt huvudord och vid fall då referenten bytts ut mot en annan antas det vara pekaren som flyttats. Dessa fall kommer inte att undersökas närmare. Det som är av större betydelse för denna uppsats är de situationer som visar att adjektivens kärnbetydelse förändrats.

2.5.3 Problem i samband med tillämpning av relationsbegrepp

Användning av relationsbegrepp som metafor, metonym, generalisering och specialisering inskränker sig ofta till en viss ordklass. Verb och substantiv utgör de två grupper som fått stor uppmärksamhet. En del arbete finns gjort kring till exempel prepositioner, men dessa tar sig inte riktigt an relationer mellan betydelser utan försöker beskriva hur vi mentalt uppfattar och registrerar ett ords innebörd.

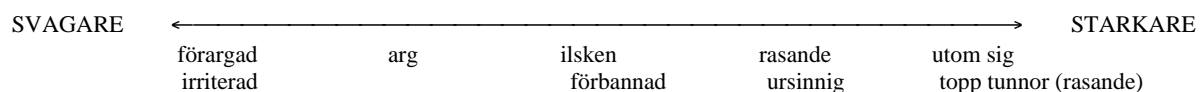
Föreliggande studie är inriktad på ord ur ordklassen adjektiv, en grupp om vilken det inte utförts studier som på ett direkt sätt förklarar hur relationsbegreppen bör tillämpas. Det har visat sig vara svårt att tillämpa relationsbegreppen på det material som denna studie bygger på. Detta kan vara grundat i misstolkning av begrepp eller dylikt men tros ändå vara så pass relevant att alternativa modeller har eftersökts i de fall då problemen tyckts oöverstigliga. Det är framförallt begreppen metafor och metonym som är svår-tillämpade på ett material av jämförande karaktär med viss historisk bakgrund. Generalisering, specialisering samt meliorization och pejorization kommer att finnas med i undersökningen, då det inte förefinns några större problem vid tillämpningen av dessa. De tycks vara mer anpassade för att beskriva olika ordklasser.

2.5.4 Betydelseskalar och alternativ modell

Efter att ha konstaterat att det finns svårigheter med att tillämpa delar av relationsbegreppen aktualiserades behovet av alternativa förklaringsätt och modeller för relation mellan betydelser hos ett ord som på något sätt förändrats i sitt semantiska värde. För att komplettera de kvarstående begreppen har skalor för förstärkning och försvagning, samt för abstrakt till konkret, tagits med. Därjämte en modell som kan sägas vara mer allmän till sin art. Beskrivning av skalor och modell tillsammans med tillämpning av dessa på relevant material är som följer.

Förstärkning – försvagning

I samband med de processer som tidigare nämnts vara aktiva vid semantisk förändring hos lexikala enheter bör processen om förstärkning och försvagning omnämnas. Förstärkning och försvagning är processer aktuella vid adjektiv med emotiv anknytning. I Viberg (1980) finns en skala representerad såsom beskrivande aktiveringsgrad (eller intensitet) av ett emotivt tillstånd. Skalan visar hur olika grader av en viss känsla kan uttryckas. Illustration av skalan enligt Viberg (1980) i figur 1.

Figur 1. Skalan för förstärkning och försvagning som den beskrivs av Viberg (1980).

Skalan ger uttryck för ett intensitetsförhållande mellan de olika emotiva adjektiven inom samma domän utan att ta ställning till var en så kallad nollpunkt skulle finnas. Skalan är tillämpbar på adjektiv vars betydelse förstärkts eller försvagats utan att egentligen ha förändrats i övrigt. För att exemplifiera: om ett adjektiv vars betydelse tidigare varit arg numera betyder irriterad anses betydelsen ha försvagats och relationen mellan de båda betydelseerna är att de uttrycker olika grader av samma emotiva tillstånd.

Skala från abstrakt till konkret

En av de processer som tycks vara vanligt förekommande bland adjektiv är en konkretisering av ett tidigare mer abstrakt begrepp, det vill säga att en mer abstrakt enhet övergår till att nyttjas vid referering till en mer konkret enhet. På detta sätt kan till exempel ett adjektiv som enligt ordböckerna nyttjats för att beskriva ett känslomässigt tillstånd idag användas för att uttrycka ett kroppsligt tillstånd. I överensstämmelse med denna undersöknings material förefaller processen vara mer frekvent i anslutning till tidigare emotiva adjektiv.

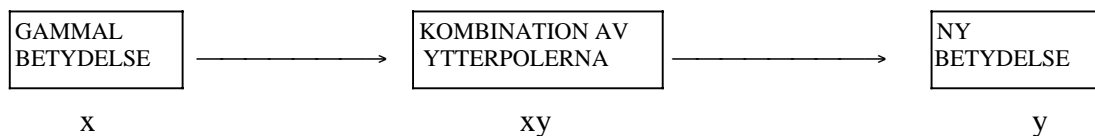
När ett adjektivs betydelse konkretiseras finns en länk mellan den betydelse som beskriver till exempel känslan och den betydelse som beskriver det fysiska tillståndet. Relationen mellan två betydelser av detta slag kan som jag uppfattar det inte förklaras med en metaforisk utvidgning, som annars tycks vara det relationsbegrepp som lämpar sig bäst för att beskriva denna typ av likhetsöverföring. Orsaken till att problem föreligger med att tillämpa detta begrepp på ovanstående process är den att jag ser en metaforisk utvidgning/överföring som en process då något mer konkret används för att beskriva något mer abstrakt (gärna i anslutning till referenter och substantiv) – ett förhållande som kan sägas utgöra motsatsen till det tidigare belysta förhållande som gäller framförallt emotiva adjektiv. För att beskriva den process som är aktuell kan en konkretisering (eller en övergång till mer abstrakt) ses som en skala liknande den (tidigare nämnda) för förstärkning och försvagning. Nedan kommer skalan att nyttjas vid beskrivning av en mer allmän modell som tillämpats på materialet i studien.

Allmän modell för betydelseförändring

Med anledning av de svårigheter som uppstått vid försök att tillämpa det semantiska relationsbegreppet `metafor´ på adjektiv i materialet har jag konstruerat en mer allmän modell för att tillgodose det behov som aktualiserats. Modellen är allmän till sin natur på det sätt att den beskriver betydelseutveckling i tre grundsteg som sedan kan utökas. Modellen säger inget bestämt om förändringens karaktär utan beskriver förändringsförloppet i stort genom att visa upp ett basmönster för processen. Modellen tillämpas och förklaras i termer av abstrakt – konkret då denna förändring tycks vara vanlig bland de adjektiv som finns representerade i studien. I relation till den beskaffenhet adjektivet har kan modellen tillämpas för att beskriva just detta adjektivs utveckling. Det bör uppmärksammas att modellen inte på något sätt kan sägas vara fullt utvecklad. Den gör inte heller anspråk på att vara korrekt ur kognitiv synvinkel. Förhoppningsvis är modellen så pass utvecklingsbar att det är lönande att utveckla, förbättra och testa på material av liknande karaktär. För övrigt vore det intressant att försöka tillämpa modellen på olika skalor av andra slag än de ovan nämnda.

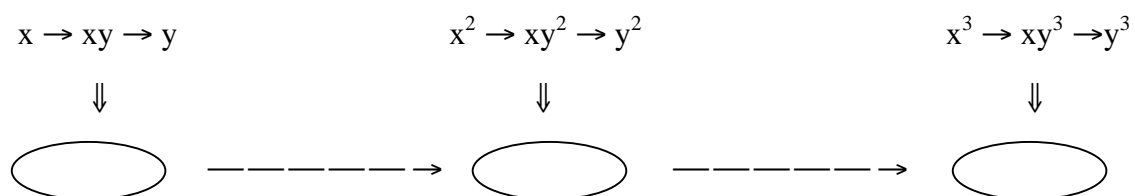
Grundtanken är att det i utvecklingen av betydelse finns olika steg, varav det ena ger det andra. När alltför många steg tagits finns inte längre den relation som finns mellan ”ytterlighetsbetydelseerna” åtkomlig för oss. Alltför många steg i utvecklingen gör att länken

mellan betydelserna inte blir uppenbar och stegen ligger då dolda. Detta kan vara fallet med ord vilkas betydelser tycks långväga relaterade. I sin grund består modellen av tre steg innehållande två separata poler och en kombinerad, central pol. Den centrala polen kan ses som inneslutande delar av de två andra polerna. Den första polen (x) innehåller adjektivets gamla betydelse (enligt ordböckerna) och den sista polen (y) bär den nya betydelsen inom sig. Först efter det att mittenpolen passerats kan den sista polen nås. Detta beskriver hur en betydelse inte bara "hoppas" från en domän till en annan utan att förändringen är successiv, innehållande minst tre steg där gammal, ny och mellanledsbetydelse finns representerade. (Se figur 2.)

Figur 2. Modell av betydelseförändring hos adjektiv ur materialet. Modellen beskriver förändring och relationer mellan de olika betydelserna på ett mer allmänt sätt.

De tre stegen i modellen utgör en cykel som kan utökas med fler steg. Vid utökning, som är aktuellt vid beskrivningen av relation mellan betydelser som inte tycks vara länkade, läggs en ny cykel till den gamla, där den nya betydelsen (y) utgör den första polen (numera x alltså). För att skilja dessa poler från polerna i föregående cykel numreras de så att vetenskapen om att de tre stegen ingår i den andra cykeln blir uppenbar. Detta ger (x^2) , (xy^2) samt (y^2) . Antalet cykler kan sedan ökas på allteftersom det behövs. Det bildas en kedja av självständiga cykler som kan förklara en långt gången betydelseförändring. Den andra cykeln kommer att ha som första pol en mer konkret grund, som ju utgjort sista pol i cykeln innan. Denna (andra) cykel beskriver en process som leder till en "abstraktisering" av ett förkroppsligat adjektiv, som i sin tur kan konkretiseras i en ny cykel. Den andra cykeln skulle på så sätt motsvara metaforisk överföring/utvidgning. (Se figur 3.) Stöttestenen är att vi inte kan se cyklerna som finns om betydelseförändringen gått långt. Vi upplever det kanske som att det finns en relation mellan betydelserna men att denna är alltför långsökt. Det är därför av betydelse att få tillgång till olika stadier i betydelseutvecklingen för att kunna förklara denna mer ingående. I föreliggande undersökning finns ord ur materialet som visar hur stadierna/stegen är representerade hos ordlista (x), äldre informanter (xy) och yngre informanter (y), vilket stödjer hypotesen om att denna modell kan vara riktig. Det förekommer därutöver fall då relationen inte är uppenbar utan dold för oss och detta kan förklaras med att förändringen gått via flertalet cykler.

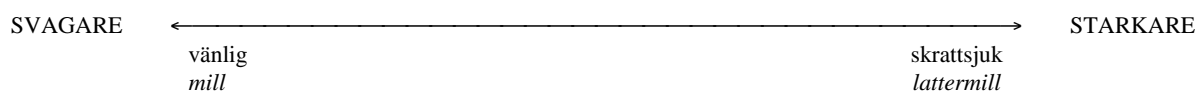

Figur 3. Bild som beskriver hur en långt gången betydelseförändring kan se ut. Modellen är ett förenklat sätt att beskriva händelseförloppet.

Tillämpning av modellen

De processer som beskrivits ovan utgör alternativa beskrivningar vid förklaring av de i materialet förekommande adjektivens betydelseförändringar och kommer att nyttjas i studien. För att underlätta förståelsen och visa hur modellen kan tillämpas kommer ett par ord ur undersökningen att exemplifiera hur den aktuella modellen och skalorna appliceras på ord ur kategorin adjektiv.

Förstärkning – försvagning har i stort redan getts en belysande bild av tillämpningen men här låter vi ett exempel ur våra data illustrera skalan. Det finns för övrigt endast ett fall som kan sägas vara försvagning representerat i materialet. Ordet är *lattermill* 'skrattsjuk', vilket idag har formen *mill* i betydelsen 'glad, vänlig, leende mild, trevlig'. Vad vi ser är en försvagning av betydelsen (se figur 4) i anslutning till att "skratt-delen" *latter* reducerats. Betydelsens grund kvarstår men försvagningen är ett faktum som inte kan förbises. Skalan för förstärkning – försvagning beskriver betydelseutvecklingar av detta slag. Det är emellertid troligtvis så att förändringen beror på att orden inte har samma fonologiska form och kan i denna mening inte sägas utgöra ett riktigt belysande exempel på förändring längs skalan för förstärkning och försvagning.

Figur 4. Exempel på hur ett ords betydelseutveckling kan se ut i enlighet med modellen om förstärkning och försvagning. Ordet finns med i gruppen med ord vars betydelse förändrats över ålderskategorierna.

Om förändringar enligt skalan för förstärkning – försvagning inte finns representerat i stora mängder bland våra data så förekommer adjektiv vars betydelseförändring kan förklaras med hjälp av skalan för abstrakt till konkret i rikligare mängd. Det finns ord som visar upp olika stadier i utvecklingen, dels ord som inte kommit längre än till mellanledet, dels ord som genomgått mer än en cykel och vilkas betydelserelation inte längre är uppenbar för oss, samt ord vilka uppvisar alla steg i en cykel. Att det finns ord som demonstrerar händelseförloppet i en cykel ger en god bild av den allmänna modellen (tillämpad på en skala från abstrakt till konkret) och kan vara ett tänkbart bevis för att modellen är riktig. Adjektivet *sum*, om vilket ordböckerna skriver 'dyster, sorgsen, bedrövad, vid dåligt lynne' uppvisar de tre steg som utveckling av betydelse antas genomgå i en cykel. Eftersom relationen mellan ny och gammal betydelse är uppenbar finns ordet kvar i den första cykeln. Se figur 5, där ordets betydelseutveckling visas med hjälp av den mer allmänt beskrivande modellen. *Sum* betyder för de yngre informanterna 'att vara trött, slö och passiv fysiskt'. De äldre tillskriver ordet denna betydelse men även 'liknöjd, hängig rent själsligt'. Förändringen ligger i fokusering: från en koncentration på ett själsligt/mentalt tillstånd till fokusering på de kroppsliga/fysiska egenskaperna.

Figur 5. En bild av hur betydelseutvecklingen för det skånska adjektivet *sum* kan se ut. Se även Appendix IX för närmare analys.

2.5.5 Gruppindelning

För att lättare kunna hantera materialet, se samband av processer och utvecklingsmönster för ordens betydelse har en indelning av orden gjorts i samband med analysen. Kriterierna som använts för att göra gruppindelningen är faktorer såsom ålder, förekomst idag, förändringsgrad och informationsmängd. Indelningen hänför sig alltså delvis till stadier av förändring, men inte enbart till detta. Grupperna i sig ger en intressant bild av utvecklingen i stort ty de visar om flertalet ord finns kvar i dagens skånska språkbruk eller om andelen ord som "försvunnit" är övervägande.

Att göra en indelning av adjektiven i grupper är inte problemfritt. Det förekommer ord som tycks höra hemma i mer än en grupp, speciellt vad gäller den grupp som består av ord vilka gett svag information från dagens talare. Problem som kan uppstå då betydelsen har ändrats men svar ges från enbart en (eller två) informant(er) löses genom att låta alla de ord som fått knappa reaktioner (dvs från mindre än tre informanter) ingå i en egen grupp. Anledningen till detta är att det i fall då endast en eller två informanter säger sig känna till ordet, och dessa tillhör olika åldersgrupper, blir osäkert huruvida informationen är pålitlig och det kan inte sägas kunna mäta sig med den information som de allra flesta ord i undersökningen bidrar med.

Gruppindelningen är som följer:

- A. Ord vars betydelse i princip inte ändrats alls. *Oförändrad betydelse.*
- B. Ord vars betydelse förändrats i förhållande till de olika åldersgrupperna (yngre och äldre). Gruppen kommer att benämnas *Åldersrelaterad variation* i fortsättningen.
- C. Ord vars betydelse förändrats över åldersgrupperna, till att betyda något annat, i princip lika för både yngre och äldre. *Gemensam förändring.*
- D. Ord vars betydelse förändrats men inte åldersrelaterat. Kallas här efter *Icke åldersrelaterad variation.*
- E. Ord som inte finns med i informanternas lexikon. "*Försvunna*" ord. Antyder inte att ett ord har försvunnit eller dött ut som ord utan säger att informanterna i föreliggande studie inte känner till det.
- F. Ord som endast ett fåtal informanter känner till. *Ord med liten informationsmängd.*

3. Analys och resultat

Undersökningens resultat presenteras i etapper för att åskådliggöra de olika utgångspunkter som varit aktuella för studien. Av störst vikt är hur utvecklingen i stort ser ut, men en granskning av resultaten i korrelation till de olika grupperna ger en mer detaljrik överblick.

3.1 Betydelseutveckling

Genom att titta på de data undersökningen erbjuder ser vi att det är förhållandevis påtagligt att utveckling av betydelse för adjektiven som finns med i studien är relativt vanlig. En anpassning av orden har skett och de finns representerade i dagens skånska med en modifierad betydelse. Av de 52 ord som studien ger tillgång till har 14 ändrats i betydelse. Det förekommer ord som tillhandahåller knapphändert information från informanterna (samlade i gruppen *Ord med liten informationsmängd*). På grund av att dessa erbjuder så pass lite material utesluts denna grupp på endast sex ord vid beräkningar, för att detta förväntas ge säkrare resultat. Vid beräkningar har vi därför enbart 46 ord i materialet. Det är således nära en tredjedel av orden som finns med vid beräkning som lever kvar i den skånska dialekten idag med förändrad betydelse. I förhållande till detta kan vi se att 13 av orden existerar i samma form, med samma betydelse som den de tillskrevs på 1800-talet. Knappt hälften av orden, 19 stycken, finns inte med i informanternas vokabulär. Exakt information om fördelningen av ord finns i tabell 1.

Tabell 1. Fördelningen av ord på de olika grupperna som de ser ut när vi tittar på materialet i helhet. Märk att även gruppen som inte kommer att finnas med vid beräkningar representeras i denna tabell (*Ord med få svarande*).

GRUPPER	ANTAL
OFÖRÄNDRAD BETYDELSE	13
ÅLDERSRELATERAD VARIATION	4
GEMENSAM FÖRÄNDRING	6
ICKE ÅLDERSRELATERAD VARIATION	4
"FÖRSVUNNA" ORD	19
SUMMA	46
<i>Ord med få svarande (Ej med vid beräkningar)</i>	6
SUMMA TOTALT	52

3.2 Förändring i relation till gruppindelning

Orden som studeras i denna undersökning kan alla hänföras till en grupp vilken vi kan kalla *inre egenskaper/tillstånd*. Denna grupp står i kontrast till *yttre egenskaper/tillstånd*. Denna enkla gruppindelning är ett försök att finna en gemensam faktor för adjektiven i studien. Inre egenskaper eller tillstånd beskriver en egenskap eller ett tillstånd som relaterar till människans inre, tanke- eller själsmässigt. De yttre egenskaperna eller tillstånden däremot beskriver det yttre, utseendemässiga och mer konkreta (eller praktiska) drag hos något/någon. Indelningen är ett sätt att klassificera data efter gemensamma komponenter. Det finns möjlighet att fördela adjektiven i undersökningen i flera grupper, men målet har varit att se deras gemensamma beståndsdelar, inte det som verkar åtskiljande för dem.

Förändringen av betydelse hos adjektiven ser olika ut. Detta korrelerar med den gruppindelning som gjorts, där vi skiljer på betydelseförändring som är åldersrelaterad eller inte, gemensam samt fall med oförändrad betydelse. Det förekommer en grupp med ord som tillhandahåller begränsad information från informanterna. Hur förändringen ser ut i de olika grupperna kommer att beskrivas och exemplifieras nedan. (För övriga exempel från materialet, se Appendix.)

A. Oförändrad betydelse

Ord ur gruppen *Oförändrad betydelse* har, som benämningen på gruppen antyder, inte förändrats i betydelse hos varken de yngre eller äldre informanterna. Av detta skäl kommer ord ur denna grupp inte att kommenteras nämnvärt här. Antalet ord i gruppen är 13 och detta motsvarar knappt en tredjedel av de ord som finns med vid beräkningar. För mer information se Appendix.

B. Åldersrelaterad variation

I denna grupp samlas ord som finns i både de äldre och de yngre informanternas vokabulär. Förändring har skett i enlighet med åldern och ibland finns den äldre betydelsen kvar samtidigt som de yngre informanterna tillskriver ordet en annan, ny betydelse. Ord som i de äldres lexikon har samma betydelse som ordlistan men en annan hos de yngre informanterna finns i denna grupp, trots att betydelsen inte förändrats hos de äldre. Det är skillnaden i utveckling i korrelation till ålder som bygger upp gruppen. Gruppen innehåller fyra adjektiv.

Adjektiven i sin ursprungsbetydelse (det vill säga den betydelse ordböckerna anger) är alla inre egenskaper eller tillstånd:

hialös `ängslig, villrådig´
nimm `kvick, som med lätthet fattar´
skali `självsvåldig´
vimmelkanti `förvirrad, förbryllad, oredig´

Nimm respektive *skali* är ord vars betydelseutveckling kan förklaras med abstrakt – konkret modellen. *Hialös*, enligt Klinghammers och Rietzs dialektlexikon `ängslig, villrådig´ skiljer i konnotation idag, de yngre ger ordet en negativ laddning (ingen kontroll, rent omöjligt, ger

sig inte'). De äldre ger ordet en positivare laddning i 'stressad, man vill att det ska gå fort'. Ordet kan sägas ha genomgått en **meliorization** bland de äldre informanterna, medan en **pejorization** tycks ha skett innan ordet nått de yngre informanterna.

C. Gemensam förändring

Adjektiv som existerar i alla informanternas vokabulär med ungefär samma betydelse, i motsats till ordlistornas, finns representerade i gruppen *Gemensam förändring*. Det kan råda en viss skillnad den äldre och yngre gruppen emellan, men i stort finns en gemensam förändring. Liksom i gruppen innehållande ord med åldersrelaterade förändringar tillhör adjektiven i denna grupp inre egenskaper/tillstånd i förhållande till ordböckerna:

bös 'ond, elak, obehaglig'
lattermill 'skrattsjuk'
klumsed 'konfus, bragt ur sin fattning'
opp i ed 'orolig, ängsligt fjäskig'
sebeli/seveli/säveli 'fjäskig'
sum 'dyster, sorgsen'

Fem av de sex orden kan förklaras med modellen om abstrakt – konkret (*bös*, *klumsed*, *sum*, *opp i ed*, *sebeli*). Det ord som uppvisar en mycket intressant utveckling är *sum*, som ger oss en bild av hur utvecklingen förändras enligt modellen om förändring från en mer abstrakt domän till en mer konkret domän. Betydelsen av *sum* har förändrats på ett sätt som beskriver ett förkroppsligande av ett begrepp som använts för ett mer abstrakt tillstånd. Förändringen är något olik åldersgrupperna emellan och ordet skulle kunna ha placerats i gruppen med åldersrelaterad förändring. Anledningen till att placera ordet i gruppen med gemensam förändring är att betydelsen i stort hos informanterna är den samma, det är endast på vilket sätt betydelsen upplevs som skulle kunna motivera en placering i gruppen med ord vars betydelse förändrats i korrelation till ålder. *Sum* innebär för de äldre informanterna 'liknöjd, hängig, mer själsligt'. Betydelsen för de yngre är 'trött, slö, passiv, rent kroppsligt'. Den gemensamma förändringen är utvecklingen från ordböckernas 'dyster, sorgsen, bedrövad, vid dåligt lynne' till dagens 'trött, slö, passiv' med olika fokusering. Illustration av betydelseförändringen visar de tre steg som tagits från en abstrakt enhet till en mer konkret enhet (se figur 6).

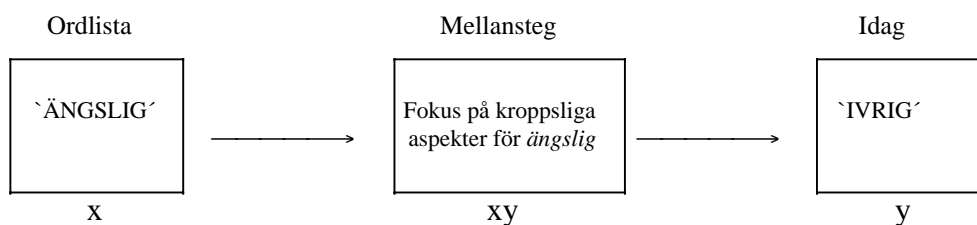
Figur 6. Bild av betydelseutvecklingen för ett av adjektiven tillhörande gruppen med ord som har förändrats i båda ålderskategorierna.

D. Icke åldersrelaterad variation

Ord vars betydelseutveckling inte är åldersrelaterad framställs i denna grupp. Orden förekommer till stor del i informanternas vokabulär, både i den äldre och den yngre åldersgruppen. Orden representerade på 1800-talet inre egenskaper/tillstånd:

fjanted `narraktig, tokig´
morsk `barsk´
topped `tokig´
ännaklämd `villrådig, ängsligt rädd, förlägen

Betydelseutvecklingen hos hälften av orden i gruppen, (två av fyra) kan ges förklaring med hjälp av abstrakt – konkret modellen. *Ännaklämd* förekommer i de yngre informanternas lexikon i betydelsen `ivrig, vill få fram så snabbt så möjligt, bråttom, angelägen´, vilket är en betydelse som även en av de äldre informanterna tillskriver ordet. Det är emellertid så att en av de äldre informanterna menar att ordet betyder `ångerfull (vid beslut och dylikt)´, en uppfattning som inte korrelerar med någon av de andra informanternas. Den sistnämnda informanten har kvar bitar av den betydelse som ordet hade på 1800-talet. De tre andra har en betydelse som visar likheter mellan ord kan ge upphov till förändringar: det finns en likhet i att vara ängslig och orolig med att vara ivrig, ett tillstånd som till exempel kan göra att man inte kan sitta still. Ivrig är en egenskap som på något sätt är mer konkret och får mer konnotationer med en yttre verkan än ängslig och orolig. På så sätt skulle detta ords betydelseutveckling kunna förklaras med modellen abstrakt – konkret. (Se figur 7.) Det överförs drag från mentala egenskaper till yttre effekter. Mellansteget finns dock inte representerat hos informanterna, men får antas ha legat innan deras språkinlärningsprocess ägt rum.

Figur 7. Modellen är ett försök att illustrera betydelseutvecklingen hos det skånska adjektivet *ännaklämd*.

E. "Försvunna" ord

Materialet innehåller flertalet ord som inte finns representerade i informanternas lexikon. Dessa kan inte antas ha försvunnit ur den skånska dialekten. Nära hälften (ungefär 40 %) av de ord som finns med i undersökningen lever inte kvar i informanternas vokabulär. Orden utmärker sig inte från de andra orden i studien och det finns ingen förklaring till varför det är just dessa som försvunnit ur informanternas lexikon, även om ett fåtal av orden skulle kunna anses vara yttre egenskaper/tillstånd.

figen `begärlig efter, ha åtrå till´
frihuad `fri i sitt väsende, oförskräckt´
genedig/genedrig `nedlåtande´
grisk `oförskräckt, djärv i arbetet´

hällig `lycklig i sina företag´
karti `inbilsk, stridig´
kessam `ledsam, tråkig´
könn `hygglig, god, beskedlig´
lumsker `lömsk, falsk, förslagen´
mutten `kort för huvudet, melankolisk´
otaribel `förskräcklig´
polisk `slug, listig´
skammande `flat, förlägen´
spjellsam `besvärlig´
stomred `galen, rolig´
svinapolisk `illparig´
tresk `kvick (i betydelsen förständig)´
vranten `stridig, svår att göra till nöjes, knarrig´

F. Ord med liten informationsmängd

I denna sista grupp samlas ord som inte förekommer hos ett flertal (minst tre) av informanterna med samma eller snarlik betydelse hos åtminstone två av dem. Att få tre olika uppgifter om ett ords betydelse gör att det vid sammanräkningar blir osäkra siffror. Av den anledningen har orden i denna grupp uteslutits vid beräkningar. Alla orden i gruppen finns i någon av de äldres vokabulär, ett par av dem hos de yngre. De sex orden beskrev på 1800-talet inre egenskaper/tillstånd:

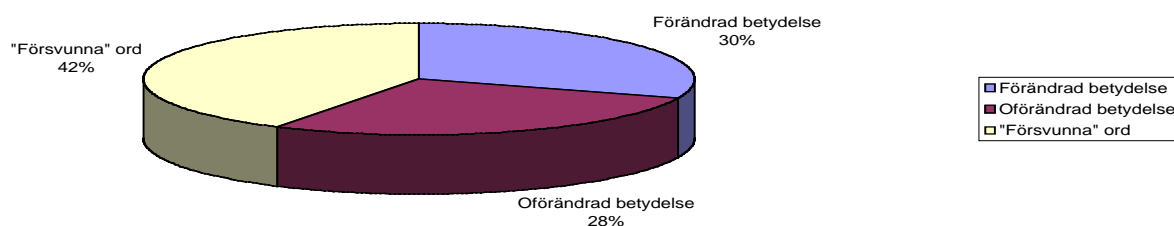
flansed `tokig, lättsinnig, flyktig´
förvouen `dristig, förvägen´
harm `vred, uppbragt´
snedig `slug´
plaserlig `nöjsam, rogande, munter´
gemen `nedlåtande´

3.3 Utvecklingen i stort

Data ger möjlighet att se betydelseutvecklingen i stort, samtidigt som vi tillåts få en mer detaljerad bild av förändringen i sig. Fokuseringen ligger på utvecklingen ur ett större perspektiv, men själva beskrivningen av betydelseutvecklingen har diskuterats relativt ingående av den anledning att denna bit är viktig för framställningen av förändring, grad av förändring och för att se utvecklingen i stort.

Undersökningen visar en förhållandevis jämn fördelning på ord som existerar och inte existerar i dagens skånska språkbruk i jämförelse med de ordböcker som ger en bild av 1800-talets skånska. Ungefär 40% av adjektiven som tagits med från ordböckerna finns inte representerade i informanternas vokabulär. (Se figur 8.) Andelen adjektiv som vi återfinner i dagens skånska är något större än den del som fallit bort.

Betydelseutveckling i stort

Figur 8. Översiktlig bild av fördelningen av ord i stort. I diagrammet tas inte hänsyn till hur förändringen av betydelse ser ut bland de ord vars betydelse förändrats utan visar enbart hur utvecklingen av adjektiven från 1800-talet ser ut ur ett större perspektiv.

Utvecklingen hos de ord som fortfarande lever kvar i den skånska dialekten finns representerade i olika åldersgrupper, vilket kan ge upplysning om ordet eventuellt är på väg att försvinna ur dialekten. (Se figur 9.) Vi får anta att de ord som inte finns representerade hos de yngre informanterna är mer i riskzonen än de ord som finns representerade i både den äldre och den yngre ålderskategorin. Utifrån det kan vi konstatera att de ord som finns i de äldre informanternas lexikon också finns i de yngres. Det råder en samstämmighet grupperna emellan på denna punkt. Skillnaden ligger i vissa fall på graden av betydelseutveckling: det uppträder till exempel fall där de äldre tillskriver ordet samma betydelse som ordböckerna anger och då de yngre ger ordet en ny betydelse. Det existerar adjektiv som uppvisar tre olika, närliggande stadier i utveckling fördelat på ordböcker, äldre och yngre informanter. Dessa stödjer hypotesen om utveckling enligt den allmänna modellen för förändring i samklang med abstrakt – konkret skalan.

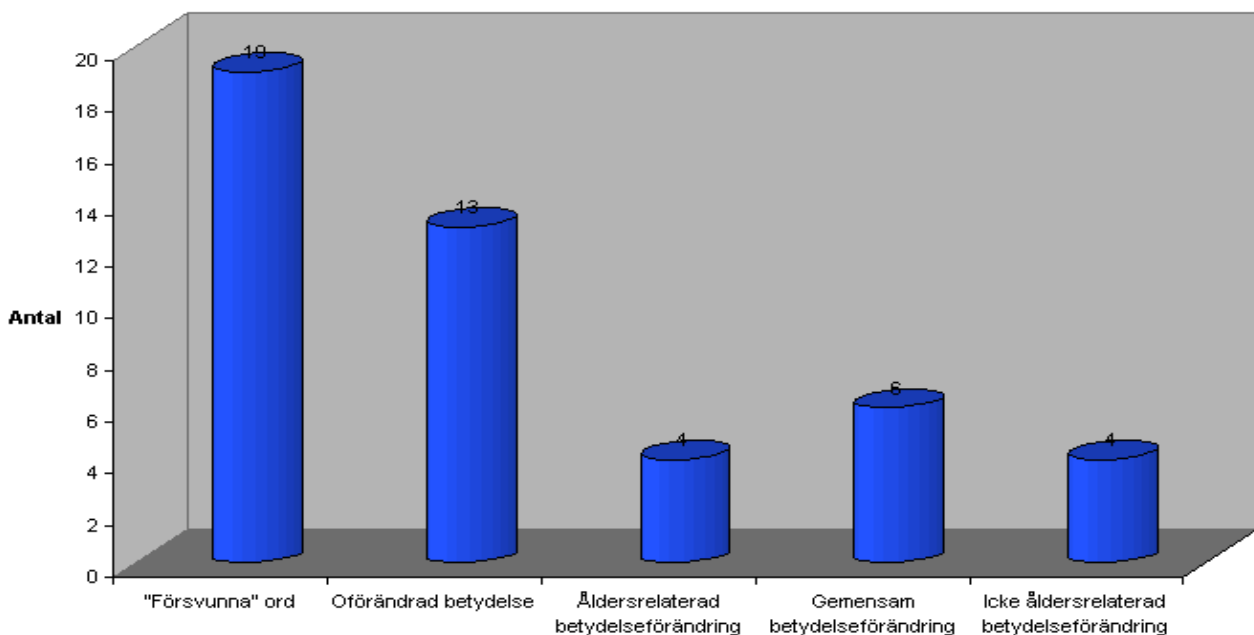

Figur 9. Fördelningen av de ord som finns kvar i dagens skånska som den ser ut i relation till gruppindelningen. (1. Åldersrelaterad variation. 2. Gemensam förändring. 3. Icke åldersrelaterad variation.

4. Sammanfattning av resultaten och diskussion

4.1 Fördelning av ord

Föreliggande studie visar att betydelseförändring har ägt rum bland de skånska adjektiven sedan 1800-talet. (För utförlig fördelning av ord i de olika grupperna, se figur 10.) Det är emellertid inte mer än 30 % av orden i undersökningen vars betydelse förändrats. Detta står i relation till den mängd ord som finns kvar i dagens skånska med i princip samma semantiska värde som de tillskrevs på 1800-talet, en grupp som utgör knappt lika stor del som de förändrade, 28%. De övriga 42 % består av ord som inte längre finns representerade hos de skånska talare som är informanter i studien. Det vi kan se är alltså att nästan tre femtedelar (28+30=58%) av materialet uppvisar ett mönster av att finnas kvar i den skånska dialekten. Det är sålunda ett större antal ord som finns kvar än som fallit bort, vilket är positivt. Skillnaden är måhända inte oerhörd men betydande då den ger en smått positiv bild av utvecklingen sett ur ett perspektiv med vilja att bevara dialekten. Det är emellertid inte enbart resultaten i stort som kan ge oss tillförlitliga siffror för att kunna säga något om den skånska dialektens utveckling. Det är av stor vikt att studera hur orden som förändrats och anpassats till dagens samhällen fördelar sig över åldersgrupper. Detta för att det kan ge värdefull information om i vilken riktning utvecklingen går. Att finna flertalet ord i de äldre informanternas vokabulär är inte lika viktigt som att finna dem i de yngre informanternas lexikon. Förekomst bland de äldre, men inte bland de yngre informanterna, skulle ge oss ett mönster med ord på väg ut ur det specifikt skånska lexikonet, eventuellt på väg att försvinna med den äldre generationen, en mindre gynnsam utveckling. Spridning i de yngres vokabulär skulle ge en positivare bild, med möjlighet för orden att anpassas ytterligare för att återfinnas bland generationer längre fram i tiden. Data uppvisar en betydelseutveckling med positiva konnotationer bland de ord som finns kvar i skånskan. Det är i de flesta fall så att de ord som finns hos de äldre informanterna också finns hos de yngre.

Figur 10. Den exakta fördelningen av ord i grupperna. De tre sista staplarna visar den del av adjektiven som förändrats i betydelse.

Fördelningen av ordförekomster i de grupper som innehåller ord vars betydelse förändrats visar att det i stor utsträckning är så att orden förekommer (med eventuellt olika **betydelser** i åldersgrupperna!) bland både yngre och äldre informanter. Liknande mönster finns för de ord vars betydelse är oförändrad, skillnaden är att ordens betydelse är densamma i båda åldersgrupperna, en betydelse som korrelerar med ordböckernas. Utvecklingsmönstret är positivt!

4.2 Intressanta mönster i utvecklingen

Resultaten uppvisar ett positivt mönster med ordförekomster bland både unga och äldre informanter. Det är i en del fall så att orden lever kvar i oförändrad betydelse medan det å andra sidan förekommer ord vars semantiska värde förändrats. I båda fallen är det emellertid så att ordet i sin form existerar i dagens skånska språkbruk. Det finns fall som beskriver ett förändringsmönster då ordlistan representerar ett tidigare stadie i utvecklingen, de äldre informanterna ett annat och de yngre det hittills sista steget. Se till exempel *sum* (Appendix IX), ett ord som återfinns i gruppen för gemensam förändring eftersom betydelsen i stort är densamma, men där det föreligger en skillnad i kroppsligt – själsligt mellan åldersgrupperna. Mönster i betydelseutvecklingen av detta slag kan ge värdefull information om i vilken riktning förändring av betydelse sker samt utgöra underlag för att skapa en modell för beskrivning av betydelseutveckling. I materialet återfinns ord vars betydelseutveckling tycks befinna sig på olika stadier, vilket ytterligare kan ge information om betydelseutveckling i stort, då vi kan se en del av de olika utvecklingsstadier, som är möjliga för ord att befinna sig på.

Förändring i språkbruk av ord och betydelser är oundvikligt och bör ses som en ”normal” och vanlig företeelse. Man kan inte förvänta sig en total överensstämmelse med 1800-talets skånska, men resultaten ger bilden av att en ganska stor del av orden faktiskt förekommer i den form och med den betydelse som ordet tillskrevs på mitten av 1800-talet. I stort är utvecklingen i betydelse av adjektiv i den skånska dialekten positiv, åtminstone om man ser till de data denna undersökning bygger på.

4.3 Vad visar studien?

Studien ger oss svar på de frågor vi ställt och visar att en förändring har skett i betydelse hos ett antal adjektiv i den skånska dialekten sedan 1800-talet, men att det också förekommer ord med oförändrad betydelse samt ord som idag inte finns representerade i skånskan. Resultaten av undersökningen ger oss möjlighet att dra paralleller till skånskans framtid, med viss reservation (då studien är liten till sitt omfång). Det resultaten visar är en utveckling som är relativt positiv, med flertalet ord från 1800-talet existerande i dagens skånska, om än med förändrad betydelse. Eftersom orden i stor utsträckning förekommer både i den yngre och den äldre ålderskategorin får vi anta att detta är positivt även för dialektens framtida utveckling. Undersökningen klarlägger också att det finns ord som inte är representerade i skånskan, vilket naturligtvis bör stå i relation till de ord vars existens kvarstår. Det är emellertid så att det, med detta faktum i medvetande, ändå föreligger en positiv utveckling i stort, då andelen ord som finns kvar i skånskan sedan 1800-talet är större än den del som försvunnit. Att betydelsen har förändrats hos en del (cirka 52%) av de ord som till sin form finns kvar kan visserligen utgöra en negativ faktor, men de finns fortfarande kvar i den skånska dialekten och det är inte ovanligt med en förändring av betydelse. Det tas emellertid inte hänsyn till

huruvida orden idag är rikssvenska ord med en något annorlunda fonologisk form, eller om de faktiskt är gamla skånska ord vars betydelse utvecklats, det vill säga att orden skulle kunna vara ”enbart” uttalsmässigt olika rikssvenska, men ha rikssvensk grund och att det är så att de gamla skånska orden fallit bort. Detta kan vara fallet då de nutida skånska och de rikssvenska ordens betydelse korrelerar (se även Appendix), men det diskuteras inte utförligare här.

4.4 Felkällor och nyttan med denna undersökning

Det bör understrykas att denna undersökning är baserad på ett begränsat material. Information från två ordböcker och fyra informanter har fått representera två olika tidsperioder i den skånska dialektens historia. Med all säkerhet finns både individuella och regionala samt sociala och kulturellt betingade skillnader i uppfattningen av ords betydelse, vilket vi sett tendenser till i tidigare avsnitt. Förhoppningen är likafullt att de generella tendenser som kan observeras i relation till materialet, till exempel gällande betydelseutveckling och skillnader i förhållande till ålderskategorier, kan återfinnas i stora drag även vid undersökningar i större skala. Det troligaste är emellertid att det vid studier med större omfång skulle fås ett material med större spridning i resultaten och att en differens i olika grad skulle uppstå. En undersökning av liknande karaktär bör förhoppningsvis likaväl uppvisa en utveckling som i stort korrelerar med den utveckling som har studerats i denna undersökning. Det är emellertid av stor vikt att hålla i minnet att denna studie har karaktären av att vara en fallstudie och att resultaten inte på något sätt bör ses som gällande den skånska dialekten som helhet. Möjligen kan resultaten sägas vara tillförlitliga för den variant av skånska som talas i Löderup. Märk dessutom att informanterna också representerar samma kön och att det kan finnas skillnader i betydelsemönster mellan de två könen.

Det är därjämte av största vikt att hålla i minnet att det i föreliggande uppsats enbart är ett litet antal ord ur gruppen adjektiv som undersökts. Det förekommer många olika förklaringsätt för betydelseutvecklingen i andra kategorier och teorierna om händelseförlopp och stadier i utvecklingen skiljer sig åt. För att kunna beskriva utvecklingen av adjektiven som grupp krävs fler undersökningar av större snitt. Undersökningar av detta slag kan dock anses vara ett väsentligt steg i övergången mellan studier av andra ordklasser till studier av adjektiv i stor skala, då den är ett försök att tillämpa metoder och modeller på ett material av annan karaktär än vad som tidigare varit vanligt. Förhoppningen är att denna undersökning ska kunna ge en inblick i hur en studie av denna typ kan se ut och visa på de problem som föreligger, med bland annat tillämpning av modeller, något som kan vara användbart vid liknande studier.

S-G Malmgren (1990) menar att stora lexikaliskt semantiska undersökningar är av intresse såväl praktiskt som teoretiskt då de har ett pedagogiskt värde, ger insikt i ordförrådsstruktur, ger upplysningar om pågående semantiska och syntaktiska förändringar samt utgör en grund för språkliga jämförelser och kan ge argument vid språkvårdsundersökningar. Dessa tillämpningar gäller naturligtvis för riktigt stora undersökningar, men det är av stor vikt att genomföra mindre undersökningar av den typ som föreliggande, som en del i det arbete som föregår större studier. Behovet av stora studier inom området är fortfarande påtagligt:

”Det krävs tentativa analyser av ett ganska stort antal ord för att det ska bli möjligt att urskilja vilka generella principer som styr det komplicerade mönster av flertydighet som kännetecknar i synnerhet de mest grundläggande delarna av ordförrådet. Men vi får inte dra oss för att kasta oss över de verkligt svåra problemen inom lexikologin” (Viberg, Å 1992:55).

4.5 Allmänna reaktioner

Denna studie har inte som mål att ge en bild av huruvida den skånska dialekten uppfattas positivt eller negativt hos sina talare men det är av mer allmänt intresse och av den anledningen ges en kort redogörelse för de intryck som gavs vid intervjuer med informanterna som medverkat i undersökningen. Som en sekundär frågeställning fanns vid intervjuerna frågan om **användning** av orden med. Här följer en kort sammanfattning av informanternas uppgifter därom, i anslutning till egna erfarenheter från intervjuarbetet.

Överlag tycks de yngre informanterna ha en mer positiv inställning till den skånska dialekten, en dialekt som de själva talar och som de förefaller känna stolthet över. Informanterna ur den äldre ålderskategorin känner många gånger till orden och har vetskap om deras betydelse men de uppger att de enbart vid ett fåtal tillfällen använder orden idag, och då ofta i lokalt prat. De säger sig ha begagnat orden mycket i sin ungdom. De yngre informanterna gör gällande att de använder orden relativt frekvent.

Det vi kan utläsa från ovanstående sammanfattning är att de yngre informanterna påstår sig använda de dialektala orden oftare än de äldre. (Märk att detta är inte belagt på något annat sätt än att informanterna själva fått uppskatta användningen, vilket kan ge felaktiga resultat.) Det finns faktorer som kan ha bidragit till utvecklingen. Det finns numera, i avvikelser från förr, en stor tolerans för språklig variation och i många fall visas en stor uppskattning för dialektala varieteter, något som troligtvis bidrar till en positivare ställning för dialekterna. Hos många äldre kan man höra att de i skolan fick lära sig att "tala fint". De omnämner likaså en mer rikssvensk talvariant såsom varande "fin". Att detta förändras och att den skånska dialekten, i enlighet med andra dialekter och språkliga varieteter, uppskattas, kan förhoppningsvis ha godartade effekter för dialektens framtida utveckling.

4.6 Framtida undersökningar

Den skånska dialekten finns kvar i en form som förenar den "gamla" skånskan med en nyare variant. Gamla och nya betydelser bland ord lever sida vid sida och ger oss en möjlighet att blicka såväl framåt som bakåt. Det finns oändligt mycket att undersöka på det lexikala området i den skånska dialekten, liksom i andra dialekter och språkvarieteter. Det krävs omfattande undersökningar för att med större säkerhet kunna säga något om dialektens utveckling i helhet, undersökningar inte bara i ordklassen som varit aktuell för denna studie. Mängder av adjektiv och ord ur andra kategorier återstår att undersöka. Det vore intressant att titta på förändring inte bara ur ett perspektiv relaterat till ålder utan också könsfördelning, stad i jämförelse med landsbygd, olika delar av Skåne i jämförelse med andra samt att utöka antalet informanter för att få en bild av hela samhällen, bygder och landskapet i sig. Det skulle med all säkerhet uppvisa en bild med stor mångfald men också med flera gemensamma drag. För övrigt vore det önskvärt att göra mer överblickande studier av den skånska dialekten som den ser ut idag för att på så sätt få tillgång till en jämförande databank vid undersökningar av denna karaktär. Detta kunde sannolikt utgöra en intressant källa för framtida generationer, på samma sätt som ordböcker idag ger oss möjlighet att titta på språklig förändring, släktskap mellan språk etc. Det vore för övrigt av intresse att försöka utreda varför ord försvinner och till förmån för vad, andra skånska ord eller svenska ord? Detta borde ge en bra bild av huruvida dialektens utveckling blir positiv eller negativ. Samtidigt vore det lämpligt att titta på om det

är nya ord som ersätter de gamla eller om det är ord som funnits parallellt med de som försvinner.

Det är av största vikt att ytterligare utveckla och testa den modell som diskuteras här, framförallt i samband med skalan för abstrakt – konkret. Modellen bör därefter konfronteras med adjektiv ur andra domäner samt ord ur andra syntaktiska kategorier. I anslutning till detta bör den, i det fall att den visar sig vara tillförlitlig, relateras till kognitiva studier för att avgöra om modellen är realistisk ur denna synvinkel. Att utföra studier där kognitiv forskning sätts i samband med vår språkliga förmåga är av stor betydelse för utvecklingen inom det lexikalt semantiska området, då den språkliga förmågan (enligt den kognitiva semantiken) anses vara en av de kognitiva förmågorna.

Litteraturförteckning

Abrahamsson, E. 1955. *Svenskt dialekt-lexikon .III Register och rättelser till Johan Ernst Rietz "Ordbok öfver Svenska Allmoge-språket"*. Lund: Carl Bloms Tryckeri A. –B.

Bra Böckers Lexikon 2000. Band 21. 1998. Höganäs: Bokförlaget Bra Böcker AB.

Cruse, D. A. 1986. *Lexical semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Dirven, R. & Verspoor, M. 1998. *Cognitive Exploration of Language and Linguistics. COGNITIVE LINGUISTICS in PRACTICE (CliP) Volym 1*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

Fromkin, V. & Rodman, R. 1974-1998. *An introduction to language. SIXTH EDITION*. Orlando, Florida: Harcourt Brace College Publishers.

Geeraerts, D., Grondelaers, S. & Bakema, P. 1994. The Structure of Lexical Variation: Meaning, Naming and Context. *Cognitive Linguistics Research 5*, ed. R. Dirven & R. W. Langacker. Berlin, New York: Mouton de Gruyter.

Hock, H. H. 1986. *Principles of Historical Linguistics*. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter.

Hovdhaugen, E., Karlsson, F., Henriksen, C., Sigurd, B. 2000. *The History of Linguistics in the Nordic Countries*. Societas Scientiarum Fennica. Kapitel 3.

Klinghammer, H. P. (upptecknare). 1841. DIALEKTLEXIKON *Minnen från åren 1829-1839*. Helsingborg: Tryckt hos C. B Been.

Lass, R. 1997. *Historical linguistics and language change*. Cambridge: Cambridge University Press.

Malmgren, S-G. 1990. *Adjektivistiska funktioner i svenskan*. (Tryckt version av doktorsavhandling, försvarad 1984.) Göteborg: Novum Grafiska AB.

Miller, G. A. & Fellbaum, C. 1991. Semantic Networks of English. *Cognition* 41, 197-229.

Nielsen, N. Å. 1978. *Dansk dialekt antalogi i Østdansk og Øsmål*. Hernov, Andelsbogtrykkeriet i Odense.

Rietz, J. E. 1867. SVENSKT DIALEKTLEXIKON. *Ordbok öfver Svenska Allmoge-språket. I* Lund: Tryckt uti N. P. Lundbergs Boktryckeri.

Saeed, J. I. 1997. *Semantics*. Oxford UK, Massachusetts USA: Blackwell Publishers.

Ungerer, F & Schmid, H-J. 1996. *An introduction to cognitive linguistics*. England: Addison Wesley Longman Limited.

Viberg, Å. 1980. *Tre semantiska fält i svenskan och några andra språk*. 3. Emotiva predikat i svenskan och några andra språk. (SSM Report 7.) Stockholm: Stockholms uinversitet, Institutionen för lingvistik.

Viberg, Å. 1992. Universellt och språkspecifikt i det svenska ordförrådets organisation. *Tijdschrift voor Skandinavistiek* Jaargang 13, nummer 2, 17-58.

Viberg, Å. 1999. *Svenskt OrdNät – Lexikon på dator som modell för ordförrådet i hjärnan hos infödda talare och andraspråkstalare*.

Ord samlade i respektive grupper med analys av förändringen.

Kort information om beteckningar i listan av ord:

Informanter

1 och 2 är de yngre informanterna, 3 och 4 de äldre.

Gruppindelning

Grupp A innehåller ord vars betydelse inte ändrats, grupp B består av ord med betydelseförändring som korrelerar med åldersgrupp. I grupp C har ord vars betydelse förändrats över åldersgrupperna, med numera gemensam betydelse, samlats. I grupp D finns ord med olika betydelse i informanternas vokabulär då det inte föreligger någon direkt överensstämmelse mellan åldersgrupp och betydelse. Grupp E innehåller ord som inte informanterna känner till, dvs som tycks vara "försvunna".

För tveksamma fall, med liten informantionsmängd då endast ett fåtal informanter svarat, har gruppen F fogats till gruppindelningen, som en extra grupp. (På grund av svag tillförlitlighet på informationen om ord ur den sistnämnda gruppen finns denna inte representerad i de beräkningar som gjorts för att få fram resultat i studien.)

A. Ingen ändring. (13 st.)

Akava ADVERB

Ordlista 1: hastigt

Ordlista 2: hastigt

Informanter:

1-4. Hastigt påkommet.

Ingen ändring! (Märk att *akava* är ett adverb och inte ett adjektiv. Adjektivet *akaven* `krånglig, vresig´, som är utgångspunkt i ordlistorna, är inte ett ord som informanterna känner till. Adverbet *akava* är däremot ett välkänt ord för informanterna och med tanke på den ljudmässiga likhet som orden besitter, återfinns adverbet i min analys.)

Enveden ADJ

Ordlista 1: envis

Ordlista 2: envis

Informanter:

1-4. Enveten, envis.

Likt svenska `enveten´ och det kan vara så att det skånska ordet helt enkelt är en uttalsförändring av detta. Hur som helst har ingen förändring av betydelsen skett. Jag tar inte ställning till om det är så att ordet är svenskt eller skånskt "från början".

Flined ADJ

Ordlista 1: skrattsjuk

Ordlista 2: skrattsjuk

Informanter:

1-4. Fnittrig, småkrattar lite hela tiden.

Svårt att veta i vilken grad `skrattsjuk´ är, men betydelsen är troligtvis inte förändrad. Inte möjligt att avgöra om förändring i grad föreligger med hjälp av vad ordlistorna anger, en ganska vag definition.

Frammad ADJ

Ordlista 1: främmande

Ordlista 2: främmande, blyg

Informanter:

1-4. Främmad, gäster. SUB

Främmande. ADJ

Likt svenska `främmande´ men har såsom substantiv ofta en positiv klang i skånska, dvs gäller folk som kommer på besök eller är inbjudna gäster. Ingen förändring av betydelsen för **adjektivet** har skett.

Hagalen ADJ

Ordlista 1: begärlig efter, girig

Ordlista 2: girig, snål

Informanter:

1-4. Får inte nog. Ha-begär. Skaffar för förvaring, dvs samlar.

1,3. Även: (ofta också) unnar ingen annan något.

Ingen förändring. Det enda som skiljer sig är informant 1 och 3 som menar att personer som är hagalna inte unnar någon annan något. Detta kan bero på vad man förknippar med att vara girig och ligger kanske inte i ordets betydelsekärna.

Ke ADJ

Ordlista 1: ledsen

Ordlista 2: ledsen, uttråkad

Informanter:

1-4. Trött på.

1-2. Även: ledsamt.

3-4. Även: uttråkad.

Det kan finnas en olikhet i styrkan hos yngre och äldres uppfattning av denna känsla. Det skulle i så fall vara så att de äldre har en något svagare form av ordlistornas betydelse och att de yngre har närmast sig ursprungsbetydelsen igen. Det skulle alltså vara en försvagning som skett innan det äldre lärt in ordet, emedan det i ett senare stadie skett en förstärkning, som påverkat betydelsen som de yngre informanterna har på ordet. På grund av den information som ges av såväl ordlista som informanter i fråga om grad av känsla är detta osäkert.

Kibberlätt ADJ

Ordlista 1: ömskinnad, ömtålig

Ordlista 2: ömskinnad, ömtålig

Informanter:

1-2. Oerhört känslig.

3-4. Småkrämpor förstoras, man jämrar sig för dessa. Gnällig.

Skillnad mellan åldersgrupperna på så sätt att de yngre betonar känslighet men menar inte att småkrämpor förstoras. Det är emellertid så att det i detta att man förstorar småkrämpor och är gnällig ligger att man är ovanligt känslig. I det stora hela finns alltså en samstämmighet mellan både åldersgrupper och ordlista.

Klag ADJ

Ordlista 1: svag, bräcklig, skröplig; fig. sjuk

Ordlista 2: ¹⁾ skör, klen, spröd, lätt avbrytlig

²⁾ böjlig ex. om käppar

³⁾ sjuk

Informanter:

1-4. Saker. Svag, men bryts inte nödvändigtvis.

2. Även om person. Sjuk.

Vad gäller betydelsen om saker är det ingen förändring. Både positiva och negativa betydelsen finns kvar. Vad gäller person (‘sjuk’) är detta en betydelse som finns kvar endast hos en av de yngre informanterna! I övriga fall har denna betydelse reducerats. Betydelsen i sin figurform var på 1800-talet en metaforisk användning av ordet.

Laj ADJ

Ordlista 1: stygg, led, otäck

Ordlista 2: stygg, led, otäck

Informanter:

1-4. Elak. Olika laddat i styrka, allt från busstreck till misshandel. Detta märks på lingvistisk och övrig kontext.

Ingen förändring!

Lun/lyn ADJ

Ordlista 1: lugn, stilla

Ordlista 2: lugn

Informanter:

1-4. Person. Lugn och sansad. Positivt omdöme.

Väder. Blåser inte. Informant nr. 2 enbart om sommardagar!

Då ordlistan ger endast vag information och då denna betydelse överensstämmer med informanternas får vi anta att ingen förändring skett.

Morsam ADJ

Ordlista 1: rolig, lustig

Ordlista 2: -

Informanter:

1-4. Trevligt, underhållande, rolig.

Man vet inte om ordlistan refererar till en person och/eller en händelse men det får antas gälla båda. I sådana fall har ingen förändring skett!

Okompanes ADJ

Ordlista 1: oense

Ordlista 2: osams

Informanter:

1-4. Oväns, ovänner.

Olikhet i tid! Informanterna 1, 2, 3 anser att det kan gälla såväl en längre tid som en kortare stund medan informant 4 anser det kunna gälla enbart en kortare stund och menar att det annars inte handlar om att vara okompanes utan om att vara ovänner. Informant 4 gör alltså en gradskillnad mellan okompanes och oväns, trots att denne samtidigt förklarar ordet "okompanes" med just "oväns".

Ingen förändring.

Trött ADJ

Ordlista 1: trött *Den trätte tränger te hvila*

Ordlista 2: trött

Informanter:

1-4. Trött, utarbetad.

1,2,3. Även: kan vara sömnig också.

Vet ej vad ordbok menar, men troligtvis (som exemplet antyder) avses en kroppslig trötthet (som visserligen ofta ackompanjeras av sömnhet!). Det finns alltså ingen förändring.

B. Åldersrelaterad variation. (4 st.)

Hialös ADJ

Ordlista 1: ängslig, villrådig

Ordlista 2: ängslig, villrådig

Informanter:

2-4. uppstirrad

1-2. Negativ laddning. Ingen kontroll, rent omöjligt, ger sig inte.

Pejorization.

3-4. Stressigt, vill ska gå fort. Positiv laddning.

Meliorization.

Nimm ADJ

Ordlista 1: kvick, som med lätthet fattar, lätteligen fatta eld

Ordlista 2: ¹⁾ bekväm, lämplig till, lätt åtkomlig för

²⁾ läraktig, kvick, som har god fattningsgåva

Informanter:

1-2. Saker. Lätt.

1. Även storlek, dvs liten och praktisk. Ingen nödvändighet att en sak ska vara liten för att den ska vara nimm.

Ordet refererar endast till saker! Det har skett en inskränkning av referenter, dvs en förändring av hur många referenter pekaren (˘ pointer˘) pekar på.

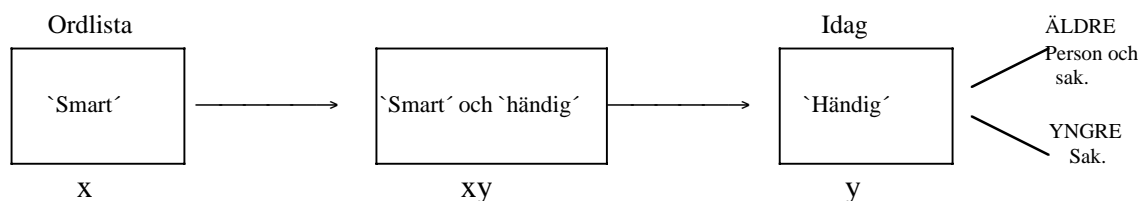
3-4. Personer. Händig, hanterar småsaker bra.

Saker. Användbar, lätt att komma till med.

Ordet refererar till både saker och personer.

Betydelse med eld och klokhet borta. Variation i **sak – person** är åldersrelaterad. (Storlek är inte åldersrelaterat!)

Från en psykisk egenskap (tanke) till en fysisk egenskap (händighet) dvs att det finns en likhet mellan att vara kvick i tanken och att vara ”kvik, händig i fingrarna”. Förklaras med abstrakt – konkret modellen. (Se figur A1.) Märk att mellansteget inte finns representerat hos informanterna utan förväntas ha funnits någon generation innan dem.

Figur A1. Illustration av hur betydelseutvecklingen för ordet *nimm* antas se ut.

Skali ADJ

Ordlista 1: självsvåldig

Ordlista 2: (om hund) som är odygdig och stjälar kött och fläsk

Informanter:

1-2. Rolig händelse. Person: rolig, småknäpp.

Meliorization i fallet med person, då egenskapen är mer positiv än den tidigare betydelsen

anger. Ordet kan i sin nya betydelse också beskriva en händelse. Betydelsekärnan är densamma som för person men adjektivet pekar mot ett annat huvudord (substantivet). Det är pekaren, `pointern`, som förändrats.

3-4. Person: Snattare. Trevlig men tar saker.

Förändring av referent, men betydelsen att stjäla finns kvar. Överför vissa karaktärsdrag från en referent till en annan. Det är även här pekaren som flyttats.

Vimmelkanti ADJ

Ordlista 1: förvirrad, förbryllad, oredig

Ordlista 2: -

Informeranter:

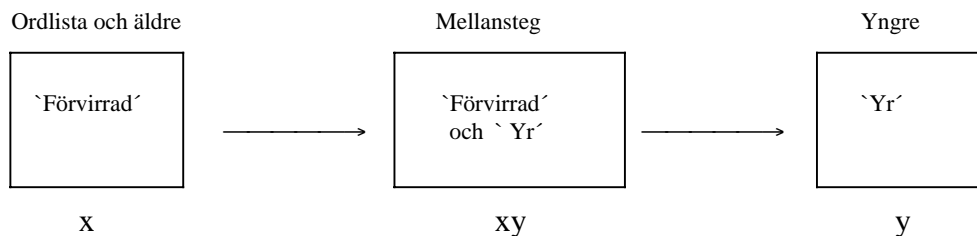
1-2. Yr mer fysiskt ex. svimma, eller yr av medicin.

Specialisering då det kan referera inte till allmän förvirring utan till ett tillstånd då yrsel infinner sig. Referensområdet är mindre.

3-4. Förvirrad dvs lite velig, kan inte bestämma sig, vet inte hur eller vad man ska.

Ingen förändring.

Sett i modellen för abstrakt – konkret uppvisar ordet en cykel vars mellansteg inte finns hos informanterna utan antas vara representerat innan dem och är därför inte “synligt”. Se figur A2. (Ordet finns även representerat i rikssvenskan, i formen *vimmelkantig*.)

Figur A2. Utvecklingen av det skånska adjektivet *vimmelkanti* som den ser ut i en modell om abstrakt – konkret.

C. "Gemensam" förändring. (6 st.)

Bös ADJ

Ordlista 1: ond, elak, obehaglig *Böst väer* `obehagligt väder´

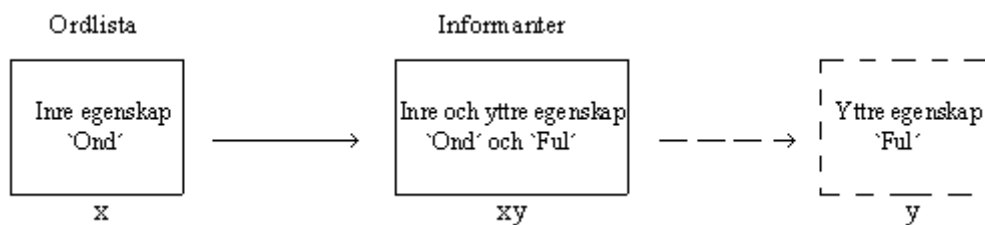
Informanter:

1-4. Väder. Alla nämner snö, regn, blåst. "Det e böst ude".

Ingen ändring! Ordet skulle av denna anledning kunna placeras i grupp A (*Ingen förändring*), men finns representerat endast här.

2,3,4. Person. Utseende är elakt. Kan vara våldsam också, men detta är inte nödvändigt.

Övergång från egenskap (som ordlistan) till utseende (med eventuell ackompanjerad av egenskapen!). Fokusering förflyttad. För över vissa särdrag från beteendet till utseendet, då man ser likheter i att vara böst och se böst ut. Enligt modellen om abstrakt – konkret befinner sig utvecklingen i skedet mellan steg två och tre. Se figur A3. Förmodligen kommer den del som säger att beteendet är våldsamt försvinna och först då uppnås steg tre i betydelseutvecklingen. Det finns också möjligheten att betydelseutvecklingen stannar upp eller går tillbaka. I detta kan vi än så länge enbart spekulera.

Figur A3. Adjektivet *bös* med den betydelseutveckling som skett med ordet när det beskriver en person. Märk att informanternas 'elakt utseende' representeras av det kortare 'ful' på bilden.

Lattermill ADJ

Ordlista 1: skrattsjuk

Ordlista 2: -

Informanter:

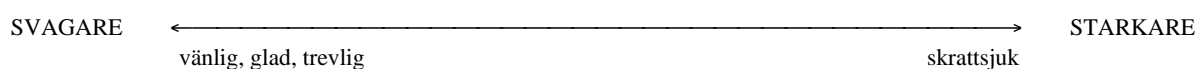
"Mill" är den form som finns idag!

1-4. Glad, ler, vänlig, mild, trevlig. *Hon e mill* `Hon är glad, vänlig, positiv´

***Mill i hela ansiktet/hued* `Ler, är lycklig´**

***Milla opp si* `Det man gör när man hämtar ut en lottovinst t ex. , dvs man glädjer sig mycket, känner sig nöjd´.**

Om ordlistans 'skrattsjuk' är negativt så har en ändring skett till en positivare form (meliorization), som dock har försvagats. Se figur A4. Detta är emellertid naturligt då formen har kortats ner och själva skratt-biten (latter) har reducerats.

Figur A4. Förändring av adjektivet *lattermill*.

Klumsed ADJ

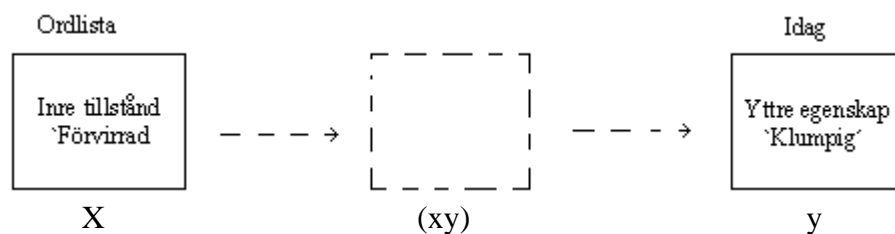
Ordlista 1: konfus, bragt ur sin fattning

Ordlista 2: förvirrad, rådlös, villrådig

Informanter:

1-4. Klumpig, fumlig.

Ändring för alla, utan undantag. Detta, tillsammans med det faktum att det inte finns någon uppenbar relation mellan betydelsen då och nu, tyder på att förändringen skett tidigare och att det eller de mellansteg som funnits inte längre är tillgängliga för oss. Tänkbart är att drag överförs från det inre tillståndet till det yttre, vilket gör det möjligt att tillämpa modellen abstrakt – konkret. Se figur A5. (Ordet har fonologiska likheter med rikssvenska *klumpig*, och i anslutning till det är dagens betydelse relaterad till detta ord. Det kan vara så att det gamla skånska ordet försvunnit ur det skånska vokabuläret tidigare och att den form som finns idag är en fonologiskt olik variant av rikssvenskans *klumpig*.)

Figur A5. En illustration som visar en möjlig betydelseutveckling av ordet *klumsed*. Den streckade rutan utgör ett "osynligt" stadie för oss, och det kan finnas fler av dessa.

Opp i ed ADJ

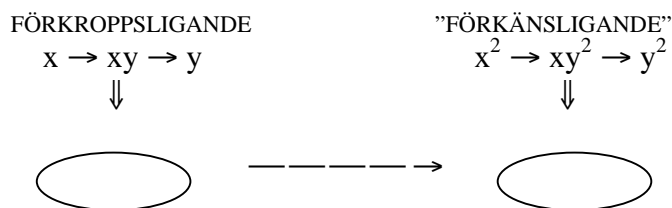
Ordlista 1: orolig, änsligt fjäskig

Ordlista 2: ¹⁾orolig, ängsligt fjäskig ²⁾mycket glad

Informanter:

1-4. förtjust, intresserad, inne i det. Positivt omdöme.

Förändring över åldersgrupperna, från 'orolig' till 'förtjust'. Vi kan inte längre se relationen mellan ordets olika betydelser. Det finns steg emellan. Eventuellt kan det vara ett förkroppsligande av 'orolig', såsom 'stimmig', som i sin tur "förkänsligats" till intresserad. Om detta är så bör det vara flera cykler som passerats, en för förkroppsligandet och en för förkänsligandet. Se figur A8. Märk att betydelsen som finns med i ordlista två överensstämmer till stor del med dagens betydelse. I detta fall har i princip ingenting förändrats.

Figur A8. En möjlighet för utvecklingen av *opp i ed*. X motsvaras av betydelsen i ordlista 1 och första delbetydelsen i ordlista 2. Y³ motsvaras av dagens betydelse, som är lika i båda åldersgrupperna. Stegen däremellan och de cykler dessa ingår i, finns inte representerade i materialet. Detta är ett försök att återge utvecklingen, men observera att bilden inte gör anspråk på att vara helt korrekt!

Sebeli/seveli/säveli ADJ

Ordlista 1: fjäskig

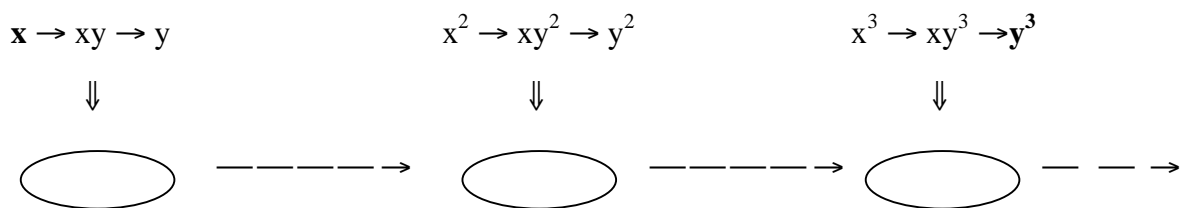
Ordlista 2: fjäskig

Informanter:

1-4. Långsam, lite för sakta.

Ändring för alla. Tyder liksom ovanstående på att förändringen skett i flera steg på ett tidigare stadie. Förändringen kan därför inte förklaras med de traditionella relationsbegreppen.

Troligtvis är flera cykler dolda för oss här. Se figur A6. Att anta att det är flera cykler med i processen görs av det faktum att dagens betydelse ligger så långt ifrån ordlistans.

Figur A6. Betydelseutveckling enligt modellen om abstrakt – konkret för det skånska adjektivet *sebeli/seveli/säveli*. X motsvarar betydelsen som ordlistorna företräder, 'fjäskig' medan y^3 motsvarar betydelsen som finns hos informanterna, 'långsam, lite för sakta'. Det kan vara så att antalet mellansteg är fler eller färre. Om detta vet vi inget och modellen är inte heller ett försök att illustrera hur många cykler det finns, utan att det är åtminstone mer än en.

Sum ADJ

Ordlista 1: dyster, sorgsen

Ordlista 2: dyster, bedrövad, vid dåligt lynne

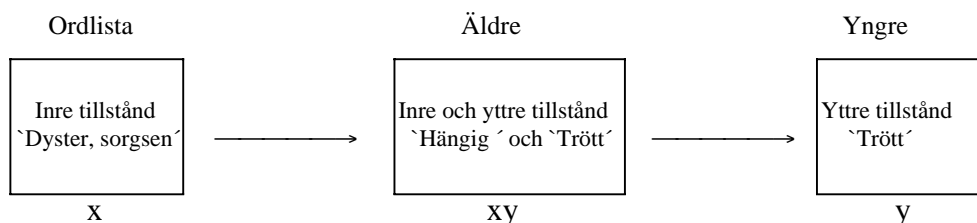
Informanter:

1-4. Trött, slö, passiv. Kroppsligt.

3,4. Även liknöjd, hängig. Mer själsligt.

1,2. Enbart fysiskt.

Ändring av fokus från mer själsligt till mer fysiskt. I den äldre ålderskategorin finns båda alternativen representerade. Likheter mellan dyster och att vara trött. Kan förklaras med abstrakt – konkret modellen (se figur A7), vilken illustreras på ett mycket bra sätt med betydelseutvecklingen för *sum*, som visar utvecklingen steg för steg, där ordlistan representerar steg 1 (x) och de äldre informanterna visar steg 2 (xy) med en blandning av de båda ytterpolerna. De yngre informanterna i sin tur uppvisar det sista steget, 3, i cykeln och motsvarar y.

Figur A7. Betydelseförändring av ordet *sum* utgör ett representativt exempel för hur abstrakt – konkret modellen fungerar.

D. Icke åldersrelaterad variation. (4 st.)

Fjanted ADJ

Ordlista 1: narraktig, tokig

Ordlista 2: fjollig, halvgalen, småtokig

Informanter:

1-4. tramsig, småglyttig.

2,4. Även: vet bäst tror man, lite av en besserwisser, överlägsen.

Svag meliorization i `tramsig, småglyttig´ om man ser till ordlista 1. Överensstämmer dock med ordlista 2. Informant 2 och 4 `besserwisser´ är negativt och kan relateras till betydelsen `narraktig´ i ordlistan. Det kan vara en pejorization av detta som följts av ytterligare en förändring. (Likt rikssvenska *ffantig* som har samma eller liknande betydelse.)

Morsk ADJ

Ordlista 1: barsk

Ordlista 2: barsk

Informanter:

2. lättretad.

3. Burdus, bus på, framfusig.

4. Påstridig, lite hotfull för få igenom vilja.

Möjligtvis en försvagning i 2 och 3, medan 4 överensstämmer mer med den tidigare betydelsen. (*Morsk* är ett ord som förekommer även i rikssvenska.)

Topped ADJ

Ordlista 1: tokig

Ordlista 2: *toppeter* `arg, rasande´

Informanter:

1,3. Glad, uppspelt. Positivt.

Meliorization.

3. Även negativt: tokig.

Ingen förändring!

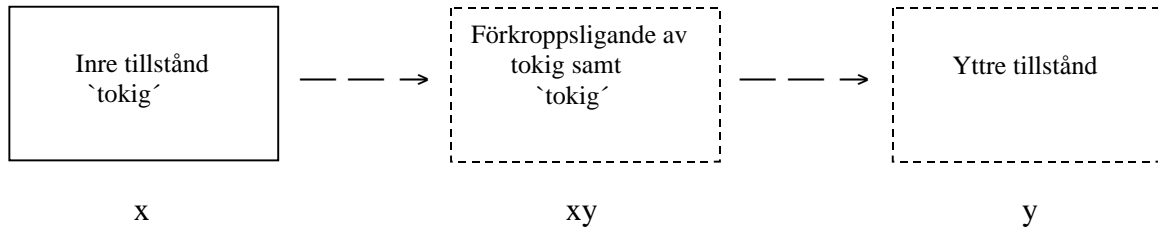
4. Hittar inte, stressar, stirrar. *Springa i topp* `Leta efter något, har bråttom, hittar det inte – alltså blir man tokig´.

Negativt. Anknyter till ordlistans betydelse och är en speciell användning av denna. Har dock konnotationer med stress, dvs att en tidsfaktor är inblandad.

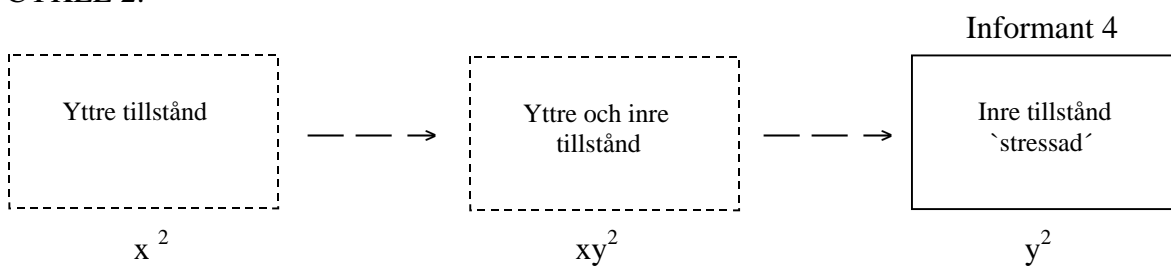
Det föreligger en förändring av betydelsen hos informant 1, 3 (i betydelsen `glad, uppspelt´) och 4, men det rör sig fortfarande inom det mentala domänet, ett inre tillstånd beskrivs. De olika betydelserna är positiva respektive negativa. Det finns således två vägar att ta. Det alternativ som förklarar utvecklingen på ett bra sätt är emellertid att tänka sig att de olika betydelserna som finns idag representerar steg i olika cykler, med inbördes relation. Se figur A9. Det har skett ett förkroppsligande av ordlistans inre tillstånd/egenskap som resulterat i det mer mentala tillståndet `stressig, tokig´. Detta har in sin tur förkroppsligats och fått positiva konnotationer i det "inre" `glad, uppspelt´.

CYKEL 1:

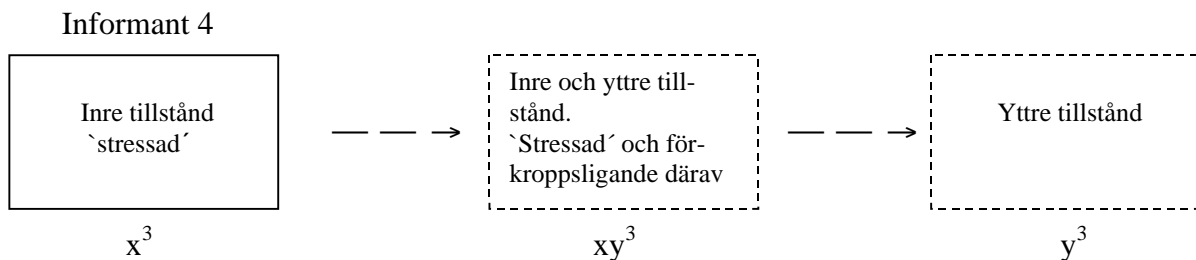
Ordlista och
informant 3
(i betydelsen `tokig`)

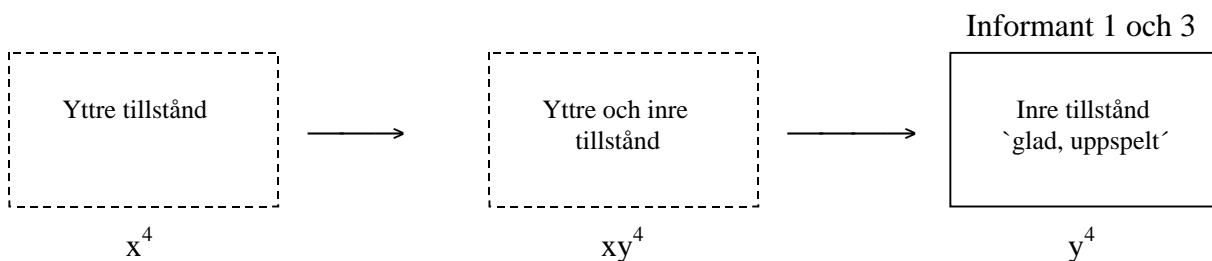
CYKEL 2:

CYKEL 3:

CYKEL 4:

Figur A9. Ett försök att illustrera en tänkbar betydelseutveckling av ordet *topped*. Modellen försöker illustrera tre olika cykler. Den första polen i cykel 2 består av sista polen i cykel 3 osv. I cykel 2 förekommer en process som leder till en "abstraktisering" av ett mer konkret begrepp, vilket tycks vara nödvändigt i de fall förkroppsligande och därefter "förkänsligande" ägt rum, för att därpå följas av ett förkroppsligande igen. Cykel 2 kan sägas motsvara det som i traditionell terminologi kan kallas metaforisk överföring eller metaforisk utvidgning. Detta tycks emellertid inte vara en så vanlig process bland adjektiven som ett förkroppsligande är. Stegen som inte är representerade av informanter eller ordlista är emellertid dolda för oss och detta är enbart ett sätt att försöka återskapa en bild av hur det kan se ut.

Ännaklämd ADJ

Ordlista 1: villrådig, ängslig, rädd, förlägen

Ordlista 2: villrådig, ängslig, rädd, förlägen

Informanter:

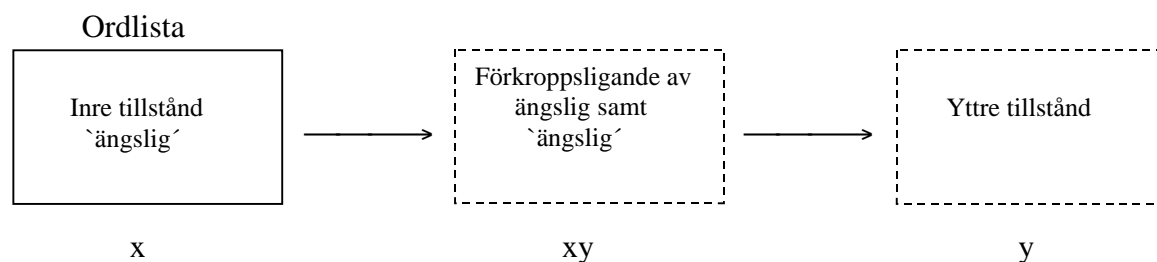
1,2,4. Ivrig, vill få fram så snabbt så möjligt, bråttom, angelägen.

Förändring av betydelsen. Ser likhet i att vara ängslig, orolig, med att vara ivrig (kan inte sitta still t ex.). Drag från en mer mental domän (en inre egenskap/tillstånd) överförs till yttre. I nästa cykel sker en övergång från mer konkret till mer abstrakt. Innan det kan ske en överföring från inre `ängslig` till inre `ivrig` måste ett mellanled passeras. Det är alltså, om man tittar på fenomenet ur synvinkeln som modellen om abstrakt – konkret representerar, inte fråga om en direkt överföring av något som vid metafor eller metonymi. Stegen mellan `ängslig` och `ivrig` är dock dolda för oss. Se figur A10.

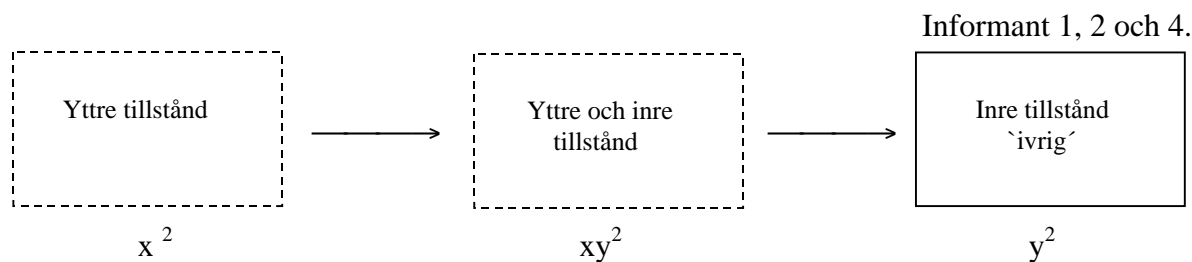
3. Ångerfull vid beslut o. dyl.

Ingen ändring i 3.

Cykel 1:

Cykel 2:

Figur A10. Betydelseutveckling av ett skånskt adjektiv som det kan se ut enligt modellen om abstrakt – konkret.

E. Ord som inte finns i informanternas vokabulär. (19 st.)

Figen ADJ

Ordlista 1: begärlig efter, ha åtrå till

Ordlista 2: `fiken´ lysten, begärlig efter något

Frihuad ADJ

Ordlista 1: fri i sitt väsende, oförskräckt

Ordlista 2: frihogad, orädd, fri i sitt väsende

Genedig/genedrig ADJ

Ordlista 1: nedlåtande

Ordlista 2: nedlåtande, nådig

Grisk ADJ

Ordlista 1: oförskräckt, djärv i arbete

Ordlista 2: ¹⁾ häftig, djärv, oförskräckt; begärlig efter något, snål ²⁾ omänsklig, barbarisk

Hällig ADJ

Ordlista 1: lycklig i sina företag

Ordlista 2: lycklig, gynnsam, som har lycka med sig

Karti ADJ

Ordlista 1: inbilsk, stridig

Ordlista 2: ¹⁾ rask och kry, duktig, modig (braf), tilltagsen, djärv, dristig, modig ²⁾ arbetsam, stridig, flitig att försvara sin rätt; styvsint, stolt

Kessam ADJ

Ordlista 1: ledsam, tråkig

Ordlista 2: ledsam, tråkig

Könn ADJ

Ordlista 1: hygglig, god, beskedlig

Ordlista 2: ¹⁾ vacker, hygglig, behaglig ²⁾ beskedlig

Lumsker ADJ

Ordlista 1: lömsk, falsk, förslagen

Ordlista 2: lömsk

Mutten ADJ

Ordlista 1: kort för huvudet, melankolisk

Ordlista 2: småond, stött, surmulen, ledsen

Otaribel ADJ

Ordlista 1: horribel, förskräcklig

Ordlista 2: "oterribel" förskräcklig, ofantlig

Polisk ADJ

Ordlista 1: slug, listig

Ordlista 2: bakslug, listig, förslagen

Pyrig ADJ

Ordlista 1: självsvåldig, tokig

Ordlista 2: ¹⁾ eldig, livlig, kvick; mest om barn ²⁾ självsvåldig, tokig

Skammande ADJ

Ordlista 1: flat, förlägen

Ordlista 2: -

Spjellsam ADJ

Ordlista 1: besvärlig

Ordlista 2: skadlig, besvärlig, ogynnsam; vanligen om höstväder

Stomred ADJ

Ordlista 1: galen, tokig

Ordlista 2: ¹⁾ stapplande ²⁾ smågalen

Svinapolisk ADJ

Ordlista 1: säges om en människa, som, jämte det hon är illparig, nedrig och bakslug, är dum och inskränkt

Ordlista 2: illparig

Tresk ADJ

Ordlista 1: kvick

Ordlista 2: ¹⁾kvick ²⁾ förständig

Vranten ADJ

Ordlista 1: stridig, svår att göra till nöjes, knarrig

Ordlista 2: vresig, knarrig, tvär och frånstötande

F. Ord med liten informationsmängd. (6 st.)

Flansed ADJ

Ordlista 1: tokig, lättsinnig, flyktig

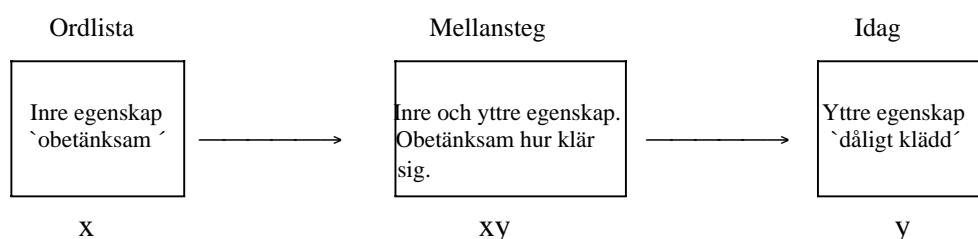
Ordlista 2: obetänksam, framfusig

Informanter:

1. (OBS! Informantens sambo, bördig från norra Skåne:) dåligt, slarvigt och ovårdat klädd.

4. ”slansed”: dåligt, slarvigt klädd.

Det finns en överensstämmelse informanterna emellan, men betydelsen har ändrats från ordlistans. Möjligen kan det finnas en koppling mellan att vara obetänksam och att klä sig ovårdat, se figur A11. Det mellansteg som finns med på bilden är inte representerat hos informanterna.

Figur A11. Illustration enligt modellen om abstrakt – konkret för adjektivet *flansed/slansed*.

Förvouen ADJ

Ordlista 1: dristig, förvägen

Ordlista 2: -

Informanter:

4. företar sig något riskfyllt, riskig.

Ingen förändring!

Gemen ADJ

Ordlista 1: nedlåtande

Ordlista 2: gemensam, allmän; nedlåtande, vänlig, artig (om högre ståndspersoner i tal med allmogen eller underhavande).

Informanter:

1. Elak, ha onda avsikter, vilja göra någon illa. NEGATIVT. Om person. Nästan genomlaj.

3. Mesig, vågar inte stå för vad sagt, ingen fast åsikt om något. Skamligt, fegt.

Betydelserna då och nu är inom det inre planet. Att vara nedlåtande kan troligtvis uppfattas såsom elakt eller mesigt, och dagens betydelser kan helt enkelt vara andra sätt att beskriva samma sak. Vad som ligger i ordlistans `nedlåtande` vet vi inte något om och att göra en utförlig analys av förändringen vore därför mindre lönsam, då mycket av utvecklingen beror på hur ordet *nedlåtande* uppfattades på 1800-talet.

Harm ADJ

Ordlista 1: vred, uppbragt

Ordlista 2: förargad, missnöjd, harmsen

Harmig ADJ

Ordlista 2: ivrig, hetsig i selen; om hästar

Informanter:

1. "harmsen": förtretad.

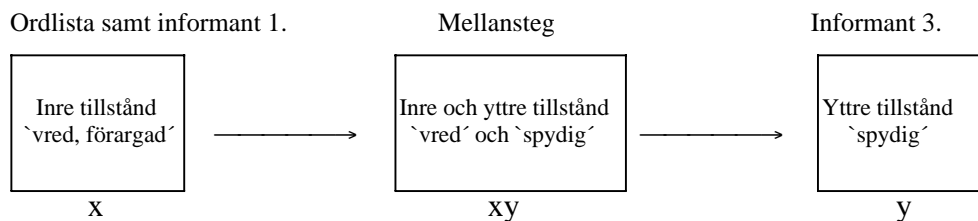
3. "harmi": oförskämd, uppnosig, spydig.

Betydelseerna ligger i det mentala fältet, frågan är om `spydig` är en inre eller en yttre egenskap? Det är för mig mer en yttre egenskap än en inre och då får vi utvecklingen från en inre till en yttre domän (se figur A12).

(4. "harmlet": förargligt, blir besviken.)

I 3 finns `ej inom ramen för förväntat uppträdande` vilket kan sägas stämma överens med *harmig* `ivrig, hetsig i selen; om hästar`. Informant nummer 4 har ordet *harmlet* i sitt lexikon, men detta fungerar som adverb och står därför utanför undersökningen av betydelseförändringen.

Kan vara en utveckling av ordlista 1 `vred` men troligare är att *harmig* blivit *harmi*. 1 och 4 kan vara former av *harm* och detta stämmer bra överens med detta ords betydelse.

Figur A12. Olika betydelser av ordet *harm* på 1800-talet och idag beskrivs här med modellen om abstrakt – konkret.

Snedig ADJ

Ordlista 1: slug

Ordlista 2: slug, bakslug

Informanter:

4. "snidi": om sig, angelägen om att komma över; klurig.

Ingen förändring!

Plaserlig ADJ

Ordlista 1: nöjsam, rogande, munter

Ordlista 2: rolig, umgängesam

Informanter

4. Lämplig för "Inte plaserlig på det jobbet" = inte kompetent, inte lämplig, klarar inte av det. Har hört, ej använt men förstår. Ovanligt.

En utveckling av ordets betydelse som troligtvis passerat flertalet cykler. Relativt omöjligt att se en relation mellan `nöjsam, munter` och `lämplig`. Kanske är det helt enkelt så att munterhet gör någon "lämplig"???. Eftersom informanten endast hört ordet vid enstaka tillfällen väljer jag att inte analysera ordets betydelseutveckling ytterligare.